

Svědectví z baroka

Jan Antonín Lurago, stavitel jezuitského kostela sv. Klimenta v Praze

Vynikající polohu východního předmostí Kamenného mostu při Královské cestě ocenili otcové Tovaryšstva Ježíšova, které uvedl do Prahy Ferdinand I. Habsburský v roce 1556.¹ Právě toto místo si vybrali pro svou první českou rezidenci. Pobořený a chátrající dominikánský klášter svou stavební aktivitou proměnili za dvě století v Klementinum, po Hradu druhý největší pražský areál. Jméno mu dal sv. Kliment, jehož památka se na tomto místě uctívala už od 13. století. Původní kostel sv. Klimenta stál v místech, kde dnes stojí první jezuitský kostel sv. Salvátora. Po změně patrocinia se svatoklimentský název přenesl na bývalou kapitulní síň, kde kostel sv. Klimenta v neutěšených podmínkách fungoval do roku 1710.² Posléze čas dospěl k tomu, že bylo reálné přistoupit k stavbě nového kostela sv. Klimenta, o kterém se mluvilo už od poloviny 17. století.³ Když v roce 1710 byl poslán do Říma na generalát řádu projekt nového kostela, provinciálem Tovaryšstva Ježíšova pro české země byl P. Jakub Stessl⁴, rektorem koleje historiograf řádu P. Jan Miller.⁵ Projekt schválen nebyl a stavět se začalo v roce 1711 podle dalšího projektu, ale ani ten nebyl dodržen, konečná podoba kostela je pozměněná.

Základní kámen se světil dne 10. července 1712 a byl uložen do zdi vlevo od hlavního oltáře.⁶ V té době ale už značná část obvodového zdiva stála. Uliční průčelí vytýčila komise staroměstského magistrátu spolu s rektorem Millerem dne 13. srpna 1711⁷, ale základový kámen se začal navážet už 16. března 1711.⁸ Dne 25. srpna 1711⁹ byly položeny základy kostela a 30. září 1711¹⁰ se počal bourat starý kostel, částečně zasahující do severozápadní části staveniště. Pracovat se začalo jistě už dříve; bylo třeba vykopat hlubokou jámu pro kryptu, která má podlahu 4 m pod podlahou kostela. Do zimy stála uliční zeď, se kterou se kvůli klauzuře nejvíc spěchalo, do výše několika sáhů nad zem (1 sáh = 1,7742 m). V roce 1712 výše kostela dostoupila 44 stop (tj. 13 m; 1 stopa = 0,2957 m).¹¹ Na konci roku 1711 odešel rektor P. J. Miller do olomoucké koleje, kde zastával rektorskou funkci do začátku roku 1715.¹² Novým pražským rektorem se stal provinciál P. Jakub Stessl, instalovaný do nové funkce 1. března 1712.¹³ Je obviňován z toho, že postup prací na stavbě příliš pečlivě nedokumentoval.¹⁴ Kostel byl slavnostně vysvěcen biskupem Danielem Josefem z Mayernu dne 15. září 1715, ačkoliv na vnitřním zařízení zbývalo ještě mnoho nedokončených prací.¹⁵

Kostel sv. Klimenta od jihozápadu. V popředí střecha nad chórem kostela Sv. Salvátora a střecha Vlašské kaple. (Foto J. Janatková)

Kostel sv. Klimenta, jižní průčelí. (H. Šantl)

Dnešní kostel sv. Klimenta je třetí klementinskou svatyní při cestě od Karlova mostu na Staroměstské náměstí. Stojí v Karlově ulici za kostelem sv. Salvátora a Vlašskou kaplí. Exteriér kostela, tak, jak tomu u barokních kostelů někdy bývá, nekoresponduje příliš s interiérem. Při pohledu na fasádu jen těžko rozlišíme, kde je presbytář a kde kruchtový prostor. Kostel je sice orientovaný, ale ani tento rozpoznávací znak nemusí v baroku platit. Jen sanktusová věžička na střeše při pohledu z dálky naznačuje, že můžeme uvažovat o existenci kostela. O jeho vnitřním rozvrhu fasáda také moc neříká. Viditelné jsou jen dvě podélné strany; severní do nádvoří Klementina, jižní do Karlovy ulice; ta je také určena pohledu veřejnosti. Zatímco v interiéru sbíhání okosených stran pilířů a akcentované pilastry tvoří spolu s klenebními pasy ostré ohraničení jednotlivých klenebních polí, exteriér působí jinak. Každý nosný pilíř – to znamená i polopilíře v rozích budovy – je navenek vyjádřen dvěma pilastry s kompozitními hlavicemi. Pilastry na pilířích jsou od sebe vzdáleny tak, že už nepůsobí jako společná podpora (třebaže mají společný úsek zalamovaného kladí i podnože), tento do-

Kostel sv. Klimenta, jihovýchodní roh, sdružené pilastry, hlavice s volně visícími festony a hlavami andělů. (H. Šantl)

jem budí už jen dvojice pilastrů u rohových pilířů. Úsek mezi dvěma společnými pilastry lze chápat jako travé, takže celá fasáda se rozpadá na rytmizovaná travé s okny a bez oken, tedy systém BABABAB; považujeme-li krajní dvojice pilastrů také za travé, pak CBABABABC. Průběžná římsa na exteriérech dává pocítit tíhu střechy nejen pilířům, ale i stěnám, na rozdíl od interiéru, kde stěna působí dojmem lehké nenosné výplně mezi tektonickými články. Na každé fasádě jsou dva druhy kompozitních hlavic, ale jižní fasáda do Karlovy ulice má hlavice zdobenější. Pozoruhodný je vavřínový feston, volně visící v prostoru před hlavicemi. S podobně utvářeným festonem jsou řešeny hlavice v interiéru kostela sv. Voršily v Praze. Sloupový řád, dosahující ke střeše¹⁶, výškově nekoresponduje se sloupovým řádem interiéru, jehož hlavice jen o málo přesahují exteriérové patky. Tektonická část průčelí začíná značně vysoko, v nejvyšším místě je to 8 metrů nad terénem. Spodní strohá podnož je na straně Karlovy ulice kamenná, rovinná, bez jakéhokoli členění, ukončená nezalamovanou kamennou římsou. Nad touto římsou pokračuje stěna, ukončená kamenným pásem, na němž stojí kamenné patky pilastrů. Sokl končí až nad vodorovnými překlady kamenných vstupních portálů. Ve dvorním nádvoří je podnož zalamovaná, bez

Průhled Karlovou ulicí od východu na portikus, Vlašskou kapli a kostel sv. Salvátora. Vpravo jižní fasáda sv. Klimenta. (J. Janatková)

Kostel sv. Klimenta, pohled na severní fasádu z astronomické věže Klementina. (H. Šantl)

římasy. Nad ní je opět stěna s kamenným pásem pod patkami, tentokrát provedenými pouze ve štuku.

Exteriér kostela působí velmi ukázněně, i když při podrobné prohlídce oceníme hloubkovou variabilnost fasády, obzvlášť ve slunečním osvětlení. Jediným dynamizujícím prvkem je šikmé seříznutí stěn štítu nadstřešního vikýře, prodlouženého o atiku s vazami. Je podivuhodné, že architekt volil tak strážlivou fasádu (ve srovnání třeba se západním křídlem koleje do Křižovnické ulice). Uvědomme si, že dobový pohled na kostel byl možný z Karlovy ulice, která byla tehdy v celé délce úzká. Dnešní náměstíčko před ústím Liliové ulice s odstupem pro pozorování kostela tehdy neexistovalo, vzniklo zbořením původních domů a posunutím stavební čáry dovnitř bloku.¹⁷ Tehdejší veřejnost mohla vnímat opravdu jen mohutnou tíhu soklu a teprve pohled vzhůru odhalil lehké a vznosné linie Božího stánku. Ze strany klementinského nádvoří, s odstupem

(a jaký musel být odstup před postavením Machoňovy knihovny haly!), vyhlíží fasáda úplně jinak. Sokl je vzhledem k terénním podmínkám podstatně nižší a působí mnohem přirozeněji ve vztahu k výšce tektonického systému fasády.

Interiér kostela je řešen nezávisle na vnějším vzhledu. Půdorys kostela vznikl řazením příčně položených obdélníků v rytmu BAAB, přičemž obě krajní pole, presbytářové a kruchtové, jsou v koutech půdorysu obloukově ohraničena. V západním poli jsou vestavěné dvě kruchty se zprohýbaným půdorysem. Jednotlivá pole jsou oddělena klenebními pasy, které navazují pod kladím na čtverhranné pilastry, vystupující z mohutných, půdorysně kónických pilířů. Vzniklé skla-debné jednotky prostoru jsou logicky jasné, přesně ohraničitelné. Přesto všechna pole vytvářejí jednotný sálový prostor. Presbytář je vymezen a od lodi oddělen vítězným obloukem, který nesou samostatné sloupy. Průhledy mezi pilíři a

Kostel sv. Klimenta, hlavice sloupu vítězného oblouku s úsekem zalamovaného kladí. (H. Santl)

Kostel sv. Klimenta, průhled z kruchty do presbytáře. (H. Šantl)

sloupy přispívají k pocitu jednotnosti prostoru. Pilíře mají své úseky izolovaného a zalamovaného soklu, patkového pásu a právě tak kladí, které se zalamuje do zdi. Jednotlivá pole jsou zaklenuta českými plackami, které spočívají na pasech a jen v pandantivech se dotýkají soklů nad římsami na zešíkmené straně pilířů. Výška kleneb je až na několik desítek centimetrů shodná v lodi i v krajních polích. Veškerá hmotnost kleneb se tak přenáší přímo na pandantivy, nebo prostřednictvím podélných a příčných pasů jen do pilířů a sloupů. Odlehčené zdi, jeví se jen jako výplňové, jsou prolomeny velkými okny, díky nimž je interiér jedním z nejlépe osvětlených v Praze. Při zaměřování byla u klenebních oblouků zjištěna zajímavá anomálie, a to nižší úroveň vůči poloměru oblouků; například u vítězného oblouku je přibližně o 25 cm nižší, což činí stlačení o 5,6 %. Předpokládám, že jde o pokles a dotvarování zdiva oblouku hned po odschružení, takže klenby jsou klenuty z ruky do již (částečně) pokleslého oblouku. Totožné vztahy výšky a poloměru oblouku byly naměřeny i na kostele sv. Voršily na Novém Městě a sv. Jana Nepomuckého Na skalce v Praze, takže to je zřejmě

přirozená vlastnost zděných oblouků. Tvary kleneb jsou odvozeny z rotačního tělesa, vzniklého rotováním oválu. Vstupy do kostela a dvě točitá schodiště jsou symetricky umístěné po bočních stranách podkruchtí. Třebaže presbytářová a kruchtová část kostela jsou od sebe výrazně odlišené, dispozice kostela zachovává přísnou symetrii podle podélné i příčné osy. Na průčelní stěně pod kruchtou v ose kostela jsou dveře, vedoucí do spojovací chodby mezi kostely sv. Salvátora, sv. Klimenta a Vlašskou kaplí. Za hlavním oltářem, mimo osu kostela, jsou dodatečně vybourané dveře do chodbičky u sakristie. Tyto místnosti zázemí kostela leží již ve východně postaveném nižším křídle mimo kostel. Sloupy pod vítězným obloukem jsou kamenné, přestukované, s entazí. Rovněž hlavice těchto

Kostel sv. Klimenta, luneta nad horní kruchtou s vysokým štukovým reliéfem. (H. Šantl)

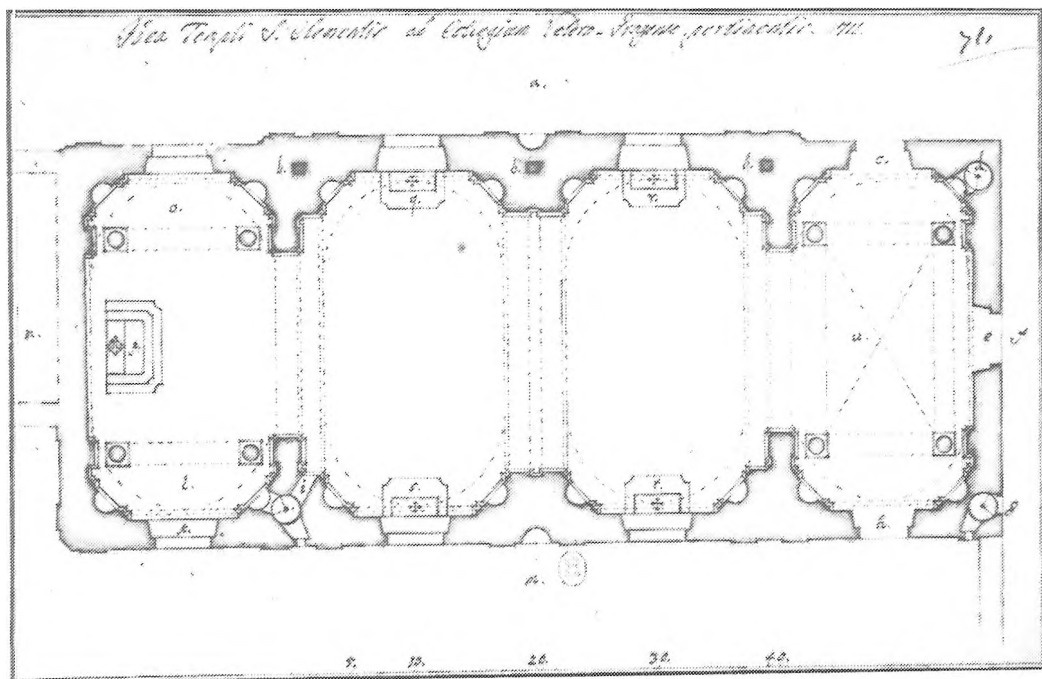
Kostel sv. Klimenta, pohled na obě kruchty. (Archív PÚSPPOP)

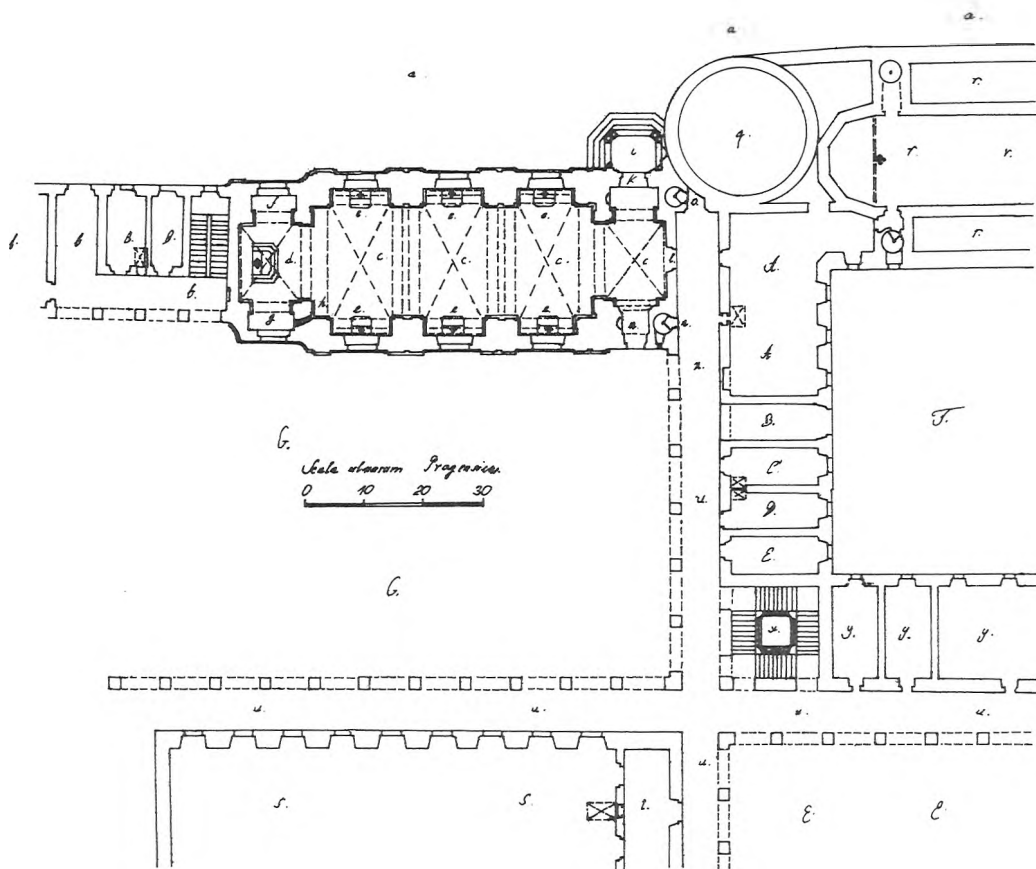
dvou sloupů jsou kamenné, přeštukované. Pilíře s pilastry i sloupy spočívají atickými patkami na kamenných soklech. Hlavice odpovídá typu hlavice kompozitní. Kolem pilířů pod kladím obíhá celý hlavicový pás. Osm vysokých oken s oválným záklenkem má parapety ve výši hlavic. Klenební pasy jsou bohatě zdobeny štukaturami, klenby jsou pokryty čtyřdílným cyklem fresek. Poslední freska nad kruchtou plynule pokračuje na stěny horní kruchty. Prostor pod-kruchtí a první kruchty je zastropen nezdobenými křížovými klenbami. Závěr presbytáře, tvořený hladkou rovnou zdí, je pokryt freskou s iluzivním sloupo-

vým oltářem a vyobrazením čtyř postav evangelistů. Na podlaze je položena tříbarevná dlažba z několika tvarových prvků. Je zajímavé, že v letním refektáři je dlažba skladebně úplně stejná, pouze v jiné barevnosti.¹⁸ Pod kostelem je vybudovaná krypta, přístupná otvorem v podlaze uprostřed kostela. Krypta je zaklenuta křížovými klenbami na pilířích, rozměry klenebních polí jsou poloviční než rozměry polí v kostele. Pod presbytářem a prvním klenebním polem kostela má krypta šířku přízemí, pod druhým klenebním polem je nad polovinou šířky kostela, přilehlou k nádvoří zdi. Zdá se, že další část krypty je zazděna.

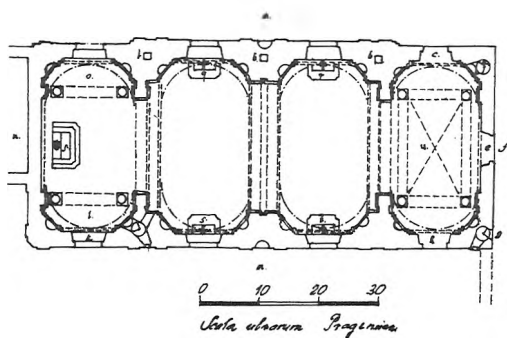
Z doby bezprostředně před stavbou nového kostela sv. Klimenta se dochovaly dva plány – z roku 1710 a 1711. Oba se nacházely v archívu generalátu řádu v Římě. Po zrušení řádu se dostaly s dalšími plány do Bibliothèque Nationale v Paříži. Neschválený plán z roku 1710 byl u nás poprvé publikován v časopisu Památky archeologické XXXIV 1924–1925 v článku Plány našich jezuitských kolejí a kostelů od J. Jíry na s. 246–247 a v přílohách. Schválený plán z roku

Kostel sv. Klimenta, plán z r. 1711, schválená varianta. Originál uložen v Bibliothèque Nationale v Paříži. (Repro Státní knihovna Praha)

Kostel sv. Klimenta, plán z roku 1710, neschválená varianta. Plán má měřítko nadepsáno *Scala ulnarum Pragensium* – měřítko loktů pražských. Vzorový pražský loket, zabudovaný do věže Novoměstské radnice v Praze, byl převeden na metrický systém hodnotou 0,5914 m. (Kresba dle fotokopie M. Čermák)

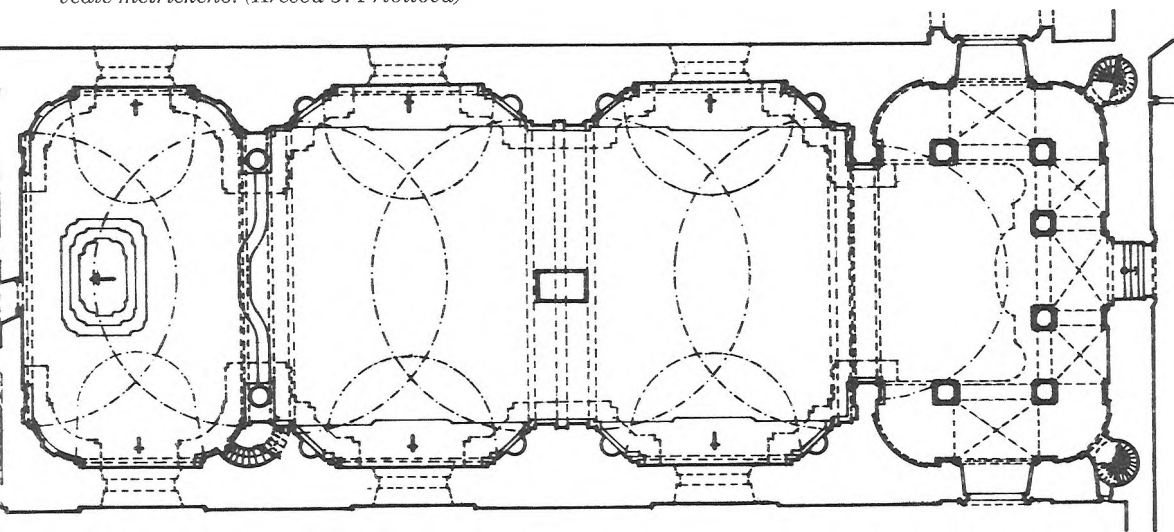
Kostel sv. Klimenta, plán z roku 1711, schválená varianta. Oba plány jsou pro srovnání překresleny ve stejném měřítku. (Kresba dle fotokopie M. Čermák)

1711 je publikován až teď, kdy jsem prostřednictvím Státní knihovny získala fotokopie obou plánů z Paříže. Pro názornost byly oba plány a také půdorys skutečného provedení přefotografovány do jednotného měřítka.

Srovnání obou půdorysů – z roku 1710 i 1711 – ukazuje značný rozdíl v pojetí. Zatímco mladší projekt představuje vrchol tehdejšího vývoje a využívá nejnovější poznatky, starý návrh je na začátku 18. století anachronismem, obracejícím se ještě k ranému baroku.

U původního návrhu z roku 1710 je loď o třech polích, pole jsou oddělena sdruženými pasy na pilastrech pravoúhlých, dovnitř vtažených pilířů. Mezi nimi jsou pod okna vtisknuty oltární kaple. Zastropení valenou klenbou s lunetami, které se v ose lodi dotýkají. Presbytář je úzký, s uzavřenějšími kaplemi pod okny. Podkruchtí je stejné jako presbytář, na místě kaplí jsou umístěny boční vstupy do kostela. Není jasná výšková koncepce kostela. Z půdorysu by bylo možné odvodit záklenky kaplí pod hlavní průběžnou římsou, s okny nad římsou,

Kostel sv. Klimenta, skutečné provedení kostela. K tomuto plánu bylo přikresleno také loketní měřítko vedle metrického. (Kresba J. Přibilová)

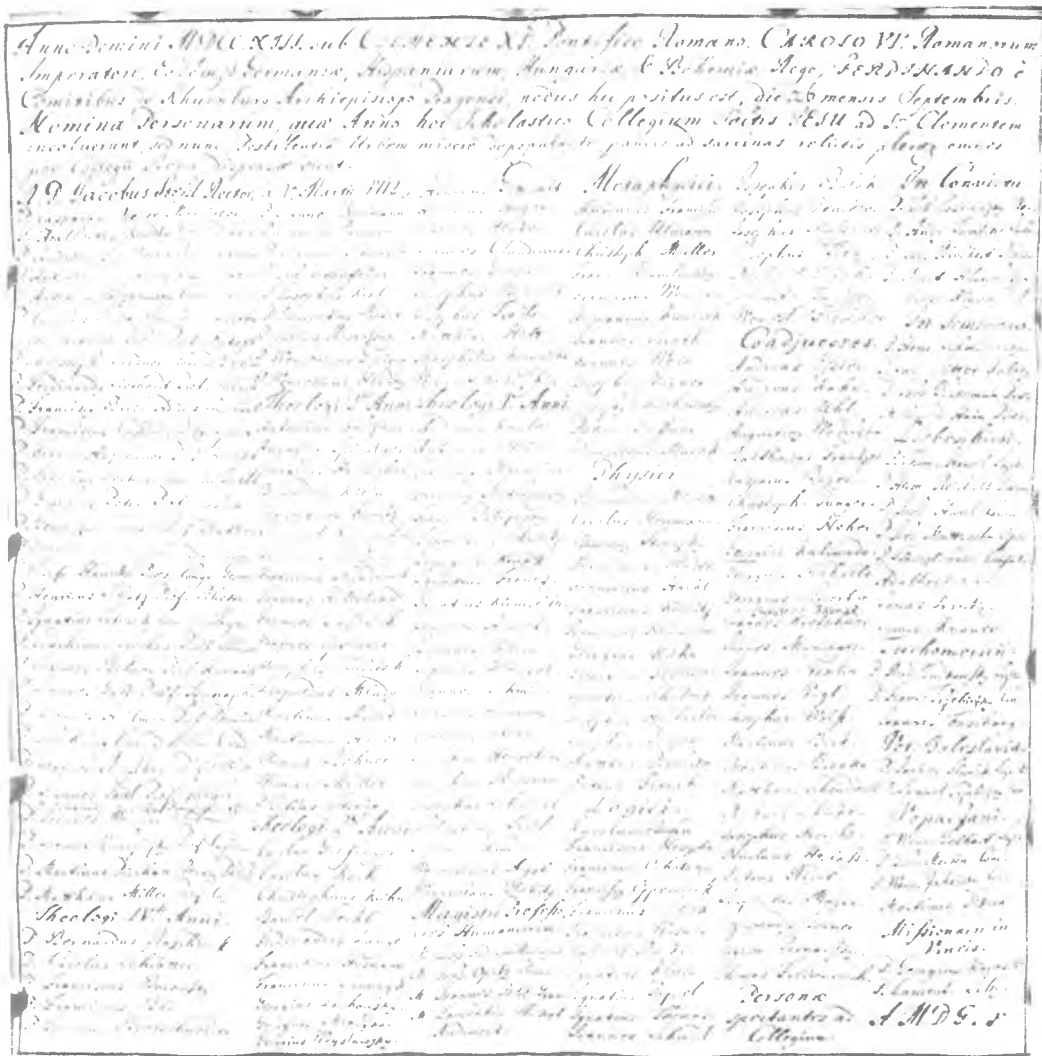
MĚŘÍTKA :

V METRECH 0 5 10 20 30

V PRAŽSKÝCH 0 5 10 20 30 40 50
LOKTECH

případně i s okny pod římsou (podobně jako je tomu u kostela sv. Voršily). Další možností by byly izolované úseky kladí jen nad pilastry se záklenky kaplí až nad hlavní římsou (jako na realizaci sv. Klimenta). Tato možnost, vzhledem k těžce působící valené klenbě, není pravděpodobná. Presbytář a podkruchtí jsou zaklenuty křížovou klenbou. Boční kaple presbytáře a vstupy v podkruchtí jsou napříč zaklenuty valenou klenbou (jako empory klementinského kostela sv. Salvátora). Presbytář je užší než loď a přechod mezi ním a lodí je v exteriéru vyjádřen konkávně zaobleným koutem. Tímto detailem se autor inspiroval nejspíš u kostela sv. Voršily nebo u křížovnického kostela sv. Františka. Zúžení kostela v partii presbytáře je na uliční i dvorní fasádě. Součástí plánu je i šestisloupový obdélný portikus se zkosenými rohy, umístěný v koutě mezi kostelem a Vlašskou kaplí. Není řešeno přenesení vstupu do Vlašské kaple a sama kaple je pojata velice schematicky (vstup jen z křížové chodby mezi sv. Klimentem a sv. Salvátorem, kruhový půdorys je bez oken a vnitřního členění dispozice).

Plán z roku 1711 se mnohem víc podobá skutečnému provedení. Na fasádě upoutá symetrické řešení podle příčné osy s lehce ustoupenou fasádou v presbytáři a podkruchtí, zatímco u starších plánů byla v ústupcích fasády preferována symetrie podle podélné osy. Loď má dvě pole a je oddělena od presbytáře a podkruchtí shodnými vítěznými oblouky, které jsou vestavěny na místo jednoho ze sdružených pilastrů na okoseném pilíři. Protože vítězný oblouk není nesen představenými sloupy, je půdorys symetričtější podle příčné osy než ve skutečnosti. Všechna čtyři pole půdorysu jsou shodná, členění půdorysu je AAAA. Pole jsou osmiúhelníková a oproti staršímu plánu s interiérem o víc než dva metry širším. Okosené stěny pilířů a koutů jsou prolomené půlkruhovými nikami pro umístění plastik. Presbytář a podkruchtí odděluje od lodi vítězný oblouk, nesený stejně jako u plánu z roku 1710 předstupující hmotou pravoúhlých pilířů, spojených s hlavními pilíři. Mezi oběma poli lodi vystupují z pilířů dvojice pilastrů, které nesou dvojitý klenební oblouk. Klenby jsou české placky. V podkruchtí je vestavěná konstrukce se čtyřmi kruhovými sloupy, která nese kruchtu a je zaklenuta křížovou klenbou. Čtyři kruhové sloupy, spojené pasem jen v podélném směru, se v presbytáři zrcadlově opakují. Jejich funkce není příliš jasná. Snad měly nést jakýsi baldachýn nad oltářem nebo snad oratoře nad bočními stranami presbytáře. Severní oratoř by byla přístupná točitým schodištěm kazatelny v síle pilíře, jižní z přilehlé východní budovy. Ve třech pilířích jižní zdi jsou svislé průduchy čtvercového půdorysu, zřejmě odvětrání krypty na střechu. Průběh římsy není jednoznačný. Protože sokl neprobíhá, ale v izolovaných úsecích zabíhá do mezipilířových zdí, je velmi pravděpodobné, že i římsa opakuje průběh soklu a izolovaně probíhá jen nad tektonickými prvky interiéru. Interiér je u tohoto plánu asi o 60 centimetrů delší než u plánu staršího. Venkovní fasáda byla na severní dvorní straně rovná, kdežto na jižní straně do Karlovy ulice byly presbytář a podkruchtí pravoúhlými ústupky převedeny asi o 50

Kostel sv. Klimenta, dokument z r. 1713, uložený v makovici sanktusové věžičky, lícní strana. (Repro H. Šantl)

centimetrů za průčelí lodi. Ve středu fasád byly půlkruhové niky, lemované pilastry. Další dvojice sdružených pilastrů byly na pilířích, oddělujících loď od krajních polí. Fasády měly rytmizování BAAB. Umístění vstupů do kostela ze severu a jihu, točitá schodiště a průchod do prostor společných s kostelem sv. Salvátora a Vlašskou kaplí bylo shodné jako na plánu z roku 1710. Výjimkou je umístění vstupů na točitá schodiště. Na plánu z roku 1710 se vstupovalo na schodiště z přilehlé prostory mimo kostel, na plánu z roku 1711 bylo jižní schodiště přístupné z kostela a severní z přilehlé prostory (u realizace jsou obě schodiště přístupná z kostela).

Ze srovnání všech tří půdorysů vyplývá, že ani po římském zamítnutí zastaralé koncepce z roku 1710 a po schválení její progresivní varianty z roku 1711 nebyl stavitel kostela poplatný plánům, ale vlastní imaginací vytvořil koncepci třetí, která v mnoha ohledech schválenou verzi překonávala. Nejde jenom o použití u nás vzácného motivu volně představených sloupů, které nesou vítězný oblouk, ale i o iluzivní pojetí fasád, přizpůsobené iluzivnímu pojetí výzdoby interiéru. Fasády pak jsou vším jiným, jen ne odrazem tektonických a prostorových poměrů interiéru. Oba barokní plány jsou půdorysně měřeny v loktech, a to v loktech pražských. U obou plánů je grafické měřítko.

Invence, která přetvořila dílo podle vlastních představ, bezděky zanechala v kostele sv. Klimenta významný mezník jednoho ze směrů naší barokní sakrální architektury. Kostel sv. Klimenta, v kontextu českého baroka velmi důležitý, nemá doložené nesporné autorství. Uměnovědná literatura přisuzuje autorství kostela několika osobnostem. Bývá uváděn František Maxmilián Kaňka, Kryštof Dientzenhofer,¹⁹ Pavel Ignác Bayer, případně některý neznámý architekt, nejnověji Jan Antonín Lurago. Stoupenci Františka Maxmiliána Kaňky vesměs považují jeho autorství za náhlé, neočekávané a jediné vzepětí jeho invence z průměru a tradicionalismu. Přívrženci Kryštofa Dientzenhofera shledávají na kostele sv. Klimenta některé shodné a některé odlišné rysy s dílem, které se mu připisuje. Německá literatura prosazuje jako autora kostela Pavla Ignáce Bayera, kterému se i u nás připisuje nerealizovaný projekt z roku 1710 a také projekt z roku 1711. Nověji se přiklání i ke Kryštofu Dientzenhoferovi.

Někteří autoři uvažují o zatím neznámém architektovi nebo nechtějí vynášet úsudek, a proto autora neuvádějí. V roce 1979 jsem ve Stavebně historické zprávě k zaměření kostela naznačila jako autora Jana Antonína Luraga. Tento údaj je zopakován v několika pozdějších publikacích.²⁰

Dříve než vyslovím vlastní názor na výše uvedené možnosti autorství kostela, zmíním se o nálezů dokumentů, důležitých pro další úvahy a tvrzení. V roce 1778, při opravě exteriéru svatoklimentského kostela družstvem Štuko, byla v makovici sanktusové věžičky nalezena zaletovaná schránka. Obsahovala neidentifikovatelné kosti, jeden dokument na pergameni z roku 1713, kdy byla makovice prvně instalována, další dva dokumenty a ručně psanou zprávu o ostatcích, pocházející z roku 1891, kdy se kostel opravoval. V tomto roce byly stará poškozená střecha a sanktusová věžička sneseny. Byl postaven nový krov a sanktusová věžička, střecha dostala novou taškovou krytinu.²¹

První strana dokumentu z roku 1713 úvodem jmenuje papeže Clementa XI., císaře Karla VI. se všemi tituly a Ferdinanda, knížete z Kuenburgu, pražského arcibiskupa a konstatuje, že makovice je osazena ke dni 26. září 1713. Dále jsou uváděna jména osob, které tehdy patřily ke koleji Societatis Jesu a které zde sídlily; avšak v nynější době, kdy morová rána bídne vyliďňuje město, jsou zanechání jen ti k nejnutnějším potřebám a většinou všichni jsou rozptýleni po kolej-

Aedilis Templi S'ti Clementis D. Antonius Lurago
 Faber Lignarius Philippus Knapp
 Palirius Aedilis, sive Murarii Georgius Plejer
 Palirius Fabri Lignarii Matthaeus Riss. nodum hunc apposuit
 Tegularius Petrus Zöpl. intra duos annos
 Templum ex fundamentis erectum sub tecto tetit
 1713

Kostel sv. Klimenta, dokument z r. 1713, uložený v makovici sanktusové věžičky, rubová strana.
(Repro H. Šantl)

ních statečích. Tento oficiální dokument je ukončen zkratkou jezuitského hesla „K větší slávě Boží“ – AMDG.

Na rubu je rukou jiného písaře připsán záznam, který je velmi důležitý proto, že identifikuje stavitele kostela a jeho spolupracovníky. Doslova je psáno:

AEdilis Templi S'ti Clementis D. Antonius Lurago
 Faber Lignarius Philippus Knapp
 Palirius AEdilis, sive Murarii Georgius Plejer
 Palirius Fabri Lignarii Matthaeus Riss. nodum hunc apposuit.
 Tegularius Petrus Zöpl. intra duos annos
 Templum ex fundamentis erectum sub tecto tetit

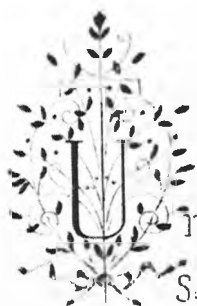
1713

V překladu:

Stavitel (budovatel) chrámu sv. Klimenta p. Antonín Lurago
 Tesař Filip Knapp
 Polír stavitele nebo zednického mistra Jiří Plejer
 Polír tesaře Matěj Riss tuto vazbu položil
 Pokryvač Petr Zöpl²² chrám ve dvou letech
 ze základů vyzdvižený dal pod střechu

1713

Mladší listiny byly vloženy do makovice při opravě roku 1891. První jmenuje hodnostáře státu a institucí, za jejichž působení se kostel opravoval; dále uvádí

Im Jahre MDCCCXC

Unter der Regierung

S. Majestät Kaiser Franz Josef I.

S. Em. Cardinal Franz d. P. Grafen Schönborn, Fürsterzbisch. v. Prag,

S. Ex. Grafen Franz Thun-Hohenstein, Statthalter von Böhmen,

P. Josef Doubrava, Direktor des fürsterzbischöflich. Seminars,

Karl Edlen von Scheiner, K. K. Oberbaurath Vorst. d. techn. Departem.

Anton Studniczka, K. K. Ingenieur als Bauleiter,

wurde das alte schadhafte Dach & der Sanctusthurm der
St Clemenskirche abgetragen & ein neuer Dachstuhl und
Sanctusthurm aufgestellt und mit einer neuen Taschen-
endeckung versehen.

Prag, am XIX. December MDCCCXC.

Kostel sv. Klimenta, dokument z r. 1891, uložený v makovici sanktusové věžičky. (Repro H. Šantl)

prováděné práce. Je psána německy a datována v Praze 19. prosince 1891. Druhá shrnuje profese, které byly na stavbě zastoupeny, i s podpisy. Psaná je částečně německy, částečně česky. Třetí obsahuje pouze tuto česky psanou zprávu: „Tyto sv. Ostatky (sic) nalezeny při sundání bání a opět při vyložení kříže tam uloženy byly. Léta Páně 1891 dne 19. prosince po narození Krista.“

Všechny dokumenty a kosti byly při instalaci opravené makovice do ní opět vloženy.

Kostel sv. Klimenta byl v uměnovědné litaratuře srovnáván, mnohdy dost násilně, s různými kostely v Čechách i za hranicemi. Pro autorství F. M. Kaňky měla hovořit podobnost s kostelem sv. Jana Nepomuckého v Kutné Hoře, o dvacet let mladším,²³ kde byl použit podobný motiv volně stojících sloupů vítězného oblouku. Klimentský vliv byl spatřován na kostelech sv. Marie Magdalény v Bohdanči, sv. Mikuláše v Žerčicích, sv. Prokopa ve Středoklukách, přísouzených Kaňkovi.²⁴ V zahraničí to měl být Kaňkův kostel v Donaueschingen.²⁵

Domnívám se, že vzor pro kostel sv. Klimenta lze v mnoha aspektech odvodit z kostela sv. Voršily v Praze, který stavěl Marek Antonín Canevale v letech

[illegible]

Kostel sv. Klimenta, dokument z r. 1891, uložený v makovici sanktusové věžičky, komentář o ostatcích. (Repro H. Šantl)

Džto se Orlatky našimy při svinském krmě a apč, při vyložim
 křiže krmě našimy byly
 Leto 1891 dne 19. prosince p. našim křista

1698–1704.²⁶ Vzor pro voršilský kostel lze hledat mimo území Čech, snad v některém italském kostele,²⁷ původně o čtyřech polích BAAB, protože doma do té doby nic podobného nestálo,²⁸ třebaže příčně symetrické skladby půdorysu byly u nás použity již dříve, ojediněle i české placky.

U kostela sv. Voršily jsou čtyři pole od sebe oddělena půdorysně okosenými pilíři s oflankováním pilastry, každé pole A a B dostává půdorysně tvar osmiúhelníku. Do klenebního oblouku ve středu lodi s původně sdruženými pilastry bylo vloženo střední, komunikační pole C. Jeho existenci vyvolala nutnost umístit vstup pro veřejnost na severní stěnu lodi doprostřed dispozice. Na jižní straně lodi je shodný vstup z interiéru do kaple a zázemí kostela. Pokud architekt nechtěl kumulovat vstupy do prostoru podkruchtí, kde je málo místa, musel vzorový půdorys rozříznout a vložit páté pole do příčné osy symetrie. Toto střední pole je výrazně užší, na půdoryse dlouhého úzkého obdélníku vyvstal problém zaklenutí. Zatímco ostatní pole jsou zaklenuta českou plackou, nad půdorysem úzkého obdélníku nelze placku použít, pokud se respektuje půlkruhový tvar meziklenebních pasů a pokud má být v tomto poli nad římsou umístěno okno. Tvůrce proto sáhl k zaklenutí valenou klenbou na rozpětí šířky lodi s hlubokými lunetami a výrazně pojednanými žebry na proniku klenby a lunet. Takto provedená valená klenba je nezávislá na délce pole a byla v minulosti ověřena hlavně na renesančních stavbách.

V pojetí půdorysu je kostel sv. Klimenta a sv. Voršily téměř totožný. Tvůrce sv. Klimenta vyřešil shodný problém bočních vstupů tím, že je umístil do podkruchtí a tím se zbavil potřeby středního komunikačního pole. U původních plánů kostela sv. Klimenta z let 1710 a 1711 se vyskytuje také zúžený presbytář (u obou plánů) a podkruchtí (jen u plánu z roku 1711) jako u kostela sv. Voršily. Plán z roku 1710 řeší přechod mezi dvěma rovinami průčelí čtvrtkruhovým koutem, jako je tomu u sv. Voršily. Plán z roku 1711 užívá pravoúhlé ústupky ke změně roviny fasády. Kromě půdorysu a způsobu zaklenutí jsou kostely sv. Voršily a sv. Klimenta podobné dvojitou kruchtou.

U sv. Klimenta je k větší dokonalosti dovedena symetrie podle obou os. Hlavní rozdíl obou kostelů tkví v pojetí kladí interiéru, které je u sv. Voršily průběžné a tím dělí prostor na dvě patra, každé s vlastním pásem oken. Další rozdíl je v tom, že fasáda sv. Voršily ještě respektuje vnitřní uspořádání, kdežto u sv. Klimenta je pokročilejší řešení odlišného exteriéru a interiéru. Plochy kleneb kostela sv. Klimenta jsou vyříznuté z tělesa, vzniklého rotací oválu podle podélné osy kostela. Rotující ovál má rozměry a tvar oválu, opsaného do příslušného klenebního pole půdorysu. Z průběhu klenebních pasů, oválných záklenků oken a výšky klenby lze zkonstruovat půdorysný obrys, jaký by měl mít obvod kupole, z níž je klenba vyříznuta. Okosené stěny pilířů lodi jsou v tomto oválu tečnami. Lze tedy říci, že klenby u sv. Klimenta jsou zkonstruované, pravidelné (tvrzení vyslovuji bez ohledu na lokální deformace a stlačení dotvarováním, které se na

klenbě vyskytují vzdor geometrické konstrukci jako dodatečné vady). Jediné vybočení z geometrického tvaru vzniká v cviklech nad okosenými stěnami pilířů: průběh půdorysu by měl být částí oválu, ne přímkou. Přejít na klenbě je neznatelně vytvořen pomocí zborcené plochy. Z uvedeného vyplývá, že směr půdorysného okosení pilířů není náhodný, architekt s ním musel počítat a tvar půdorysu zkonstruovat tak, aby souhlasil s proponovanou klenbou.

Jinak je tomu u sv. Voršily. Zde bylo zřejmě okosení pilířů zvoleno náhodně. Zkonstruujeme-li si z daných hodnot průběh teoretického obrysu kupole (i když vezmeme v úvahu stlačení oblouků a kleneb), nesouhlasí okosení pilířů s tečnami rotačního oválu. Z toho plyne, že po postavení klenebních pasů a záklenků v polích lodi nebylo možné provést rotační tvar klenby, ale jakousi zploštělou variantu. Okosené strany pilířů v lodi nebyly tečnami obrysu kupole, ale jen s tečnami zhruba rovnoběžné. Jsou proto cvikly mnohem strmější (samozřejmě opět zborcené plochy s přímkovou základnou), než by byly jako součást rotační kupole. V presbytáři sv. Voršily položením tečen do okosených stěn pilířů vytvoříme půdorysný ovál podélný (zatímco prostor je příčný obdélník, téměř čtverec), rotační klenbu by z něho bylo možno zkonstruovat rovněž, ovšem s tím, že okenní záklenky budou podstatně níž, než stávající. Ve skutečnosti je klenba vyříznuta z téměř kruhové kupole, okosené stěny pilířů nejsou tečnami, ale protínají teoretický obrys kupole. Při vyzdívání klenby se stavitel musel vyrovnat nejen s přímkovým nasednutím klenby ve cviklu, ale i s jeho různoběžností s teoretickým průběhem klenby.

Z toho jasně vyplývá, že svatoklimentský architekt se poučil z chyb M. A. Canevala a až sv. Voršilou inspirován, dospěl k promyšlenější a dokonalejší syntéze prostorového řešení kostela.

Souhrnně lze říci, že klenby sv. Voršily nejsou ještě pravé konstruované české placky, ale útvary jim podobné. Teprve kostel sv. Klimenta užívá českých placek dle definice.

Nezařazují kostel sv. Klimenta do skupiny staveb, poplatných skupině kostelů radikálního baroka, ale do skupiny kostelů, v jejímž počátku u nás stojí sv. Voršila a po sv. Klimentu pokračuje kostelem sv. Vojtěcha v Ústí nad Labem, v Bohdanči, ve Středoklukách. Kaple sv. Kateřiny plaského kláštera v Nynicích (1699–1701) jako předstupeň pro prostorové řešení kostela sv. Klimenta je předmětem polemiky.²⁹ Kostel sv. Klimenta byl stavěn až v roce 1711, tedy v době, kdy kostely dynamického baroka už stály nebo se dostavovaly. Pokud by jej navrhoval Kryštof Dientzenhofer,³⁰ byla by to jeho první a jediná stavba tohoto druhu, třebaže sálová koncepce s dovnitř vtaženými sténovými pilíři je princip společný dynamickému i přímkovému pojetí. Domnívám se, že pokud by Kryštof Dientzenhofer návrh provedl, přece jen by vnesl do stavby více dynamismu. Ostatně Kryštof Dientzenhofer není nikde u klementinských jezuitů doložen.

Úvahy o autorství Pavla Ignáce Bayera nevycházejí z reálného srovnání jeho

staveb s kostelem sv. Klimenta. První u nás vyslovil jeho jméno v souvislosti s kostelem J. Jíra. Připisoval Bayerovi neschválený plán z roku 1710 i další, schválený z roku 1711, a to na základě srovnání písma na nepodepsaných plánech svatoklimentských s podepsanými plány koleje v Hradci Králové.³¹

Třebaže i ve starší literatuře se sporadicky objevuje jméno Františka Maxmiliána Kaňky (1674–1766) v souvislosti s možným autorstvím kostela sv. Klimenta,³² má na rozšíření tohoto názoru velký podíl Zdeněk Wirth. Už v letech 1919–20 se podle vlastního vyjádření zabýval studiem kaňkovské tematiky,³³ když sbíral materiál ke své habilitační práci.³⁴ Materiál použil o třicet let později v příspěvku do sborníku *Cestami umění*.³⁵ Ještě předtím v drobnějších pracích uvádí Kaňku jako autora kostela sv. Klimenta.³⁶ Svojí autoritou ovlivnil mnoho architektů a historiků umění.

Chci se kriticky vyjádřit k Wirthovým názorům a jeho konstrukci vztahu Kaňka – Klementinum, předneseným v jeho článku František Maxmilián Kaňka, náčrt k monografii barokního architekta. Sám Wirth považuje Kaňku v podstatě za tradicionalistu a autora drobných standardních děl, který náhle zazáří talentem nevídaným a vzepne se – v podstatě téměř ojedinele – k mistrovskému dílu, „akutnímu a předbíhajícímu dokonce domácí vývoj“, aby pak – v replikách sv. Klimenta a dalších pracích – upadl opět do průměru. Argument, oslavující Kaňku, se dá ovšem právě tak dobře obrátit proti němu, a to tím, že prohlásíme, že Kaňka prostě nebyl schopen projekt kostela sv. Klimenta vytvořit. Tyto otázky jsou ovšem věcí názoru, lze s nimi polemizovat, ale nelze přesvědčivě vyvrátit. Jednou napsané slovo má svou váhu, podepřenou osobností autora a má velikou schopnost ovlivňovat po dlouhá desetiletí. Podstatně vážnější je nakupení nepřesností a mylných tvrzení, na nichž Wirth staví a z nichž potom jak on, tak jeho následovníci odvozují závěry. Interiér svatoklimentský v podání Wirthově neodpovídá reálu. V popisu jsou smíchány prvky skutečného kostela a idejí z plánu z roku 1710.³⁷ Tak například Z. Wirth píše: „Interiér kostela sv. Klimenta v Klementinu, skvělý doklad perspektivně účinného prostoru. Obdélný sál, dokonale uzavřený a skvěle osvětlený, má pět oddílů; tři travé lodi, sklenuté plackami, oddělené jako kulisami hmotnými trojbokými pilastry a sdruženými pásy, tvoří soustředěné oddíly; na obou koncích sálu dvě divadelní jeviště napříč položená, se zúženými vstupy, rámovanými triumfálními branami, kněžiště s ohromnou malovanou architekturou oltářní, naproti dvojetážová kruchta, do dvou plánů členěná, se zvlněným zábradlím.“ Skutečné realizaci odpovídají tedy jen placky, trojboké „pilastry“ (trojbokými mohou být ovšem půdorysně pravoúhlé i okosené), kněžiště s iluzivním oltářem, dvě kruchty se zvlněnými půdorysy. Sdružené pásy odpovídají oběma případům; Wirth nesprávně zaměnil pojem pilastr a pilíř, nedá se mluvit o trojbokých pilastrech, ale pilířích. Ostatní popis se týká v roce 1710 plánovaného, ale Římem zamítnutého kostela (tři pole lodi, divadelní jeviště napříč položená se zúženými

vstupy). V souvislosti s exteriérem Wirth chybně popisuje „těžký blok bez věže... členěný vysokým řádem pilastrů.“ Ve skutečnosti je fasáda ve své tektonicky pojednané části řešena jako jednopodlažní, vysoký řád se na ní prostě nevyskytuje. Ještě dále, stále při popisu exteriéru, Wirth srovnává: „Kaňka se zde odvažuje... stejně jako později Canevale u kostela Uršulinek...“ Kostel sv. Voršily je ve skutečnosti starší, než kostel sv. Klimenta.³⁸ Mezi Kaňkovými spolupracovníky na kostele sv. Klimenta uvádí Wirth i umělce, kteří se teprve měli narodit.³⁹ V pasáži o autorství Kaňkově ke sv. Klimentu se uvádějí důležité a důvěryhodné vyjadřující citace literatury. Při jejich přečtení ale vyplývá, že jen ve dvou případech se s rezervou připouští Kaňkovo autorství.⁴⁰ Z uvedeného je nasnadě, že žádné doložené autorství F. M. Kaňky na zmiňovaném klementském kostele neexistuje. Právě tak nepodložené je Kaňkovo autorství úpravy Vlašské kaple, zvýšení věží sv. Salvátora, portiku mezi Vlašskou kaplí a kostelem sv. Klimenta, úpravy společné sakristie pro kostely sv. Salvátora, sv. Klimenta a Vlašské kaple a přístavby křídla Klementina do Karlovy ulice s vestibulem i příčného křídla mezi 1. a 2. nádvořím od sv. Klimenta ke kvadratuře. Jako pramen je citován Antonín Podlaha.⁴¹ I další Kaňkovu činnost v Klementinu Wirth popisuje, aniž ji jakkoliv dokládá.⁴² Výsledkem mého studia díla Zdeňka Wirtha z aspektu Kaňkova působení v Klementinu je dojem, že při přípravě habilitační práce v letech 1919–20 víc než prověřené skutečnosti platil vlastenecký zápal a snaha objevit mladému českému státu stavitele a architekta českého nejen jménem, ale i původem. Při zpracování materiálu pro publikování ve sborníku *Cestami umění* v roce 1949 nevěnoval kritice svých předcházejících vývodů dostatečnou pozornost, ani nevzal v úvahu svá protichůdná tvrzení, která publikoval dříve.

V české uměnovědné literatuře se stal portikus mezi Vlašskou kaplí a kostelem sv. Klimenta, který Z. Wirth hezkými slovy oslavil,⁴³ přímo populární. Třebaže o autorství Kaňkově v případě kostela se leckdy pochybuje, portikus mu neupírá snad nikdo. Přesto v pasáži o Antonínu Luragovi vyvozují, že i portikus byl Kaňkovi přisouzen neprávem.

Zajímavá je freska nad horní kruchtou. Ukazuje dobový pohled na Klementinum, ale kostel sv. Klimenta, na rozdíl od ostatních klementinských budov, je tam zobrazen jinak, než opravdu vypadá. Má tři okenní osy v lodi (odpovídající třem travé lodí), presbytář i kruchtové pole ustupují lehce za uliční čáru, partie okapu a střechy ve vztahu k štítové nástavbě je řešena jinak, než ve skutečnosti. Když autor fresek Jan Hiebel toto dílo tvořil, byla podle archívních smluv fasáda hotového kostela téměř jistě zakryta lešením. Předpokládám, že si skutečnou fasádu nemohl dobře prohlédnout, takže pracoval podle plánu, nikoliv ale podle prováděcího. Snad dostal k dispozici (omylem?) neschválený plán z roku 1710, protože zobrazení kostela sv. Klimenta na fresce odpovídá právě jemu. Zdá se, že tento plán, ač neschválený a nerealizovaný, hraje v rozpětí téměř dvou a půl

století podstatnou roli v ovlivnění a pomýlení minimálně dvou osobností – Hiebla a Wirtha.⁴⁴

O skutečném staviteli chrámu sv. Klimenta, jak je titulován v dokumentu Societatis Jesu Jan Antonín Lurago, toho dnes mnoho nevíme. Vlach, usedlý v Praze, se v naší uměnovědné literatuře a periodikách objevuje poměrně dost často za života P. Antonína Podlahy. Po jeho smrti až do nedávné doby, vyjma sporadických zmínek, Luragovo jméno téměř vymizelo a objevuje se častěji až zase v posledním desetiletí. Po nálezu dokumentů v makovici sanktusové věžičky kostela sv. Klimenta v Praze už prostě nelze přecházet jeho jméno mlčícím jen proto, že jeho dílo dobře neznáme.

V roce 1713 zachvátil Prahu opět po 33 letech mor. Morová rána přišla prý z Polska; faktem je, že od prvního hlášeného úmrtí v Praze asi 23. 7. se rychle šířila, takže ještě v červenci uzavřel arcibiskup Ferdinand z Kuenburgu pražské kostely a mše se sloužily pod širým nebem v sedmi provizorně zbudovaných kaplích na veřejných prostranstvích. Ve městě utichl ruch, obchod téměř ustal, trhy se nekonaly, řemeslnické dílny se zastavily. Císař Karel VI. v listopadu na tři roky osvobodil postiženou Prahu od všech daní, aby se vzpamatovala. Pražští lékárníci ještě v roce 1717 nemohli jezuitům zapomenout, že zadarmo nebo za mírnou cenu prodávali ze své klementinské lékárny chudině léky proti moru. Přes zimu nákaza polevila a tak v únoru 1714 byly kostely opět otevřeny.⁴⁵ Tato morová rána, v našich zemích už poslední, zanechala po sobě po celých Čechách množství krásných morových sloupů.

I v kostele sv. Klimenta byl zbudován jako dík za přimluvu morový oltář sv. Františka Xaverského. A v tomto nevládném čase, kdy i osazenstvo konviktu a koleje opouští Prahu,⁴⁶ dokončují bez ohledu na mor jezuité 26. září 1713 hrubou stavbu svého kostela. Na stavbě se stále pilně pracuje. Toho dne, před osazením makovice na hrotnici sanktusové vížky, napsal jezuitský písař, nepochybně na příkaz rektora Stessla, pamětní listinu. Vyjmenovává pedagogický sbor koleje v čele s rektorem P. Jakubem Stesslem, instalovaným do funkce 1. března 1712, dále studenty teologie v prvním až čtvrtém ročníku, profesory gymnázia, koadjutory, osoby, příslušející ke koleji v konviktu, v semináři a v rezidencích v Liběšicích, Tuchoměřicích, Staré Boleslavi, Opařanech (krásně psáno Woparžani) a misionáře na vinici Páně. Než se listina dostala do makovice, někdo na ni připojil zápis o osobách zúčastněných při stavbě. Na přední oficiální straně je ve sloupci nadepsaném „koadjutoři“ ke jménu Georgius Siwert dodatečně připojen jinou rukou titul „Curator Fabricae“, což znamená, že známe i stavební dozor investora, řečeno dnešní terminologií. Na listině figurují mezi koadjutory Jiří Michaěls a Matouš Scheudienst, kteří se podíleli na vnitřní řezbářské výzdobě kostela sv. Klimenta. Mezi studenty 3. ročníku teologie je zapsán Fabianus Wesely, týž člověk, o kterém Medek píše, že „Moravský Slovák Fabián Veselý (1684–1729) byl proslulým kazatelem u sv. Klimenta a rád zpestřoval své pro-

mluvy exotickými prvky“.⁴⁷ Rubový zápis o osobách, pracujících na stavbě, je psán latinsky; lze mít za to, že ho psal vzdělaný člověk, který se aktu ukládání listiny zúčastnil, třeba právě koadjutor Jiří Siwert. Nepředpokládám, že by stavitel, třebaže Ital, či ostatní pracovníci byli znalí latiny a mohli text napsat. Srovnáním podpisu Antonína Luraga na jiném dokumentu s jeho jménem na listině je pravděpodobné, že jde o dva různé pisáře⁴⁸ a tedy, že Antonín Lurago zápis nepsal.

Ještě k jeho jménu: objevovalo se v podobě Lorago, Lurako, Luragho, Lurag, Lurak, Lorag, Loragho a snad i jinak; křestní jméno je psáno Antonio, Antonín, Antoni, Antonius; Jan Antonín, Giovanni Antonio, Joannes Antonius, Joannus Antonius, Jan (pokud se netýká neznámého Jana Luraga, jmenovaného v závěti Antonína Luraga z 21. května 1727). Přidržuji se počestlé podoby jména, kterým se sám podepisoval, tj. Antonio Lurago, tedy Antonín Lurago. K psaní tvaru Lurago se rozhodně přiklání již Jaroslav Jíra, který udává i dvě vesnice jménem Lurago v údolí d'Intelvi, mezi comským a lugánským jezerem, odkud rodina Luragů pocházela.⁴⁹ Antonín Lurago je na rubu jezuitského dokumentu označen jako AEdilis Templi S'ti Clementis D. Antonius Lurago. Titul Aedilis Templi překládám jako stavitel nebo budovatel chrámu. V barokní latině titul aedilis výslovně znamenal autora projektu, který je současně stavitelem. Milada Vilímková doslova píše „názevu aedilis se začalo v barokní latině užívat jako synonyma slova architectus. Snad s tím jediným odstíněním, že aedilis byl vždy ten stavitel, který stavbu navrhl i prováděl a ve službách jednoho stavebníka pracoval delší dobu, což u označení architectus nebylo podmínkou“.⁵⁰ Člověk, který zápis na zadní stranu pergamenu psal, byl velmi dobře obeznámený se stavbou a měl i určité postavení, když se mu mohl dostat do ruky dokument, připravený k pamětnímu uložení v makovici. Ať již to byl Jiří Siwert, dohlížitel na stavbu či jiný člen řádu, dobře věděl, kdo kostel navrhoval a stavěl. Pokud by architektem byl někdo jiný, jistě by u Luragova jména nepoužil titul aedilis templi a jméno architektovo by zapsal.

U dějin kostela sv. Prokopa na Malé Straně,⁵¹ kde se velice detailně popisuje postup prací, je Antonín Lurago označen jako stavitel chrámu; nabízí se zde domněnka, že jde o překlad pojmu aedilis templi z latinského originálu. Ještě jeden argument k podepření Luragova autorství: pokud by F. M. Kaňka, K. Dientzenhofer či jiný byl skutečně autorem projektu, je nemyslitelné, že by tak atraktivní zakázku, jakou kostel sv. Klimenta byl, nechal konkurenční firmě a spokojil se jen s odměnou za zhotovení plánů.

Na základě výše uvedených úvah vyslovuji tvrzení, že Antonín Lurago kostel sv. Klimenta nejen vystavěl, ale i navrhl. Z různých pramenů víme, že zároveň s kostelem se stavěl portikus mezi kostelem a Vlašskou kaplí.⁵² Kameník Dominik Rappa měl v jedné smlouvě práce jak pro kostel, tak pro portikus a skutečně odevzdával práci střídavě.⁵³ Že stavba portiku byla plánovaná současně s koste-

lem, dokládá plán z roku 1710, kde portikus – ač jiného tvaru – je zakreslen (na plánu z roku 1711 portikus chybí).⁵⁴ Konečný důkaz, že portikus patří ke kostelu a nikoliv k Vlašské kapli, je v tom, že na jeho balustrádě stojí socha sv. Klimenta se čtyřmi andílky, kteří drží světcovy atributy.⁵⁵ Je-li důkaz o současnosti stavby portiku v rámci jedné stavební akce, dokazuje to i autorství Antonína Luraga. U Vlašské kaple vyvolala stavba portiku nutnost přenést vstup do kaple z jihozápadní strany objektu (z Karlovy ulice) na východní, pod portikus, do místa původní oltární apsidy, a přenesení oltáře. Do nové sakristie byl z kaple prolomen nový vstup.⁵⁶ Je téměř jisté, že i tyto práce probíhaly současně s portikem nebo v předstihu; na zmíněné fresce v kostele (návrh asi 1714, realizace nejpozději 1715) je už původní vstup zazděn. Ať již investorem úprav ve Vlašské kapli byla vlašská kongregace, působící v Praze, nebo jezuité, je pravděpodobné, že práce byly přednostně svěřeny členu kongregace, tedy Antonínu Luragovi, který vedl stavbu sousedního kostela sv. Klimenta. Antonín Lurago je k roku 1724 uváděn jako představený vlašského špitálu⁵⁷ nebo jako rektor vlašského sirotčince;⁵⁸ nepochybuji, že i v letech kolem roku 1715, přibližně šedesátiletý, měl v kongregaci takový vliv, aby v soutěži s nevlašskými staviteli zakázku získal. Právě tak byla svěřena asi o 30 let později výstavba čtvercové věžičky na střeše Vlašské kaple dalšímu významnému členovi vlašské kongregace Anselmu Luragovi.⁵⁹ Arkádový oblouk nad hlavním oltářem byl zvýšen v roce 1733, autor není uveden (viz pozn. 56). Přístavba věží kostela sv. Salvátora, prováděná v roce 1714,⁶⁰ tedy současně s pracemi na kostele a portiku, se docela jistě „svezla“ a není tedy logické předpokládat jiného autora a stavitele než Antonína Luraga. Na citované fresce jsou již věže v dnešní podobě. I sakristie, přístupná ze všech tří svatyní, je společným staveništem pro kostel sv. Klimenta i pro úpravu Vlašské kaple, z obou objektů se do sakristie vsazovaly kamenné portály dveří.

Snad je možné Luragovi přisoudit i přístavbu nízkého křídla východně od kostela s vestibulem mezi Karlovou ulicí a druhým nádvořím a přístavbu příčného křídla mezi sakristií tří svatyní a Hodinářskou věží, které mají pocházet z let 1714–1715.⁶¹

Další stavební aktivita na Klementinu se váže až k roku 1719 a létům pozdějším, kdy bylo postaveno východní křídlo do Mariánského náměstí, tj. zrcadlová kaple s knihovnou v patře, spojovací chodba mezi uvedenými stavbami, Astro nomická věž a portál s vestibulem. Tyto stavby byly dokončeny roku 1726,⁶² tedy ještě za života Antonína Luraga. Jeho činnost v Klementinu po čtyřleté přestávce nelze doložit, třebaže je považována za pravděpodobnou.⁶³ Antonín Lurago se od roku 1716 nebo 1717 věnoval velké přestavbě Thunského paláce čp. 180 na druhé straně řeky (dnes britské velvyslanectví), jak bude uvedeno dále a pracoval stále na malostranských fortifikacích. I když zřejmě po roce 1715 na Klementinu nepůsobil, použitý titul *aedilis templi* nebo *aedilis* značí

delší stavební aktivitu pro jezuitský řád a snad by se dala předpokládat práce v jezuitských službách i před rokem 1711.

Jméno Antonína Luraga se objevuje v literatuře poprvé až roku 1881.⁶⁴ Narodil se v Lombardii v údolí Val d'Intelvi v městečku Pello Superior 3. ledna 1653, jak publikoval Cavarocchi,⁶⁵ třebaže naše starší literatura uvádí rok narození 1667. Do Prahy se dostal před rokem 1682, kdy získal měšťanství na Malé Straně, tedy ve svých 29 letech.⁶⁶ Jinde je udáváno získání měšťanství v roce 1683.⁶⁷ V roce 1686 koupil na Malé Straně dům,⁶⁸ který obýval až do své smrti. Dům čp. 370/III na Tržišti je nazýván Venturovský. Při koupi byl jednopatrový a Lurago k němu přistavěl druhé patro.⁶⁹

Antonín Lurago zemřel 9. června 1727 ve věku 74 let na souchotiny, zaopatřen všemi svátostmi a byl pohřben do krypty kostela sv. Václava.⁷⁰ Kostel je dnes zrušen, byl vestavěn do severozápadního rohu profesního domu malostranských jezuitů. V Praze tedy žil Antonín Lurago nejméně 45 let. Za tu dobu si zde našel dost přátel, společensky se angažoval, jako člen zednického a kamenického cechu se zúčastnil stavebních komisí, podával dobrozdání, vypracovával stavební a statické posudky ve funkci dnešního soudního znalce, zaručoval se před magistrátem při žádostech svých známých a krajanů o udělení měšťanství, pracoval v představenstvu vlašské kongregace. Samozřejmě, že přitom vedl svou stavební firmu. Stavěl výhradně v Praze, pracoval podle svých i cizích projektů. Jen o jeho vlastní rodině nemáme žádné zprávy. Zemřel osamělý; ve svém testamentu z 21. 5. 1727, kdy už cítil blížící se smrt, ustanovil univerzálním dědicem vlašský sirotčinec při vlašském špitálu v Praze, kde byl v posledních třech letech svého života rektorem. V závěti učinil odkazy i svým bratrům Josefu Tomášovi a Ludvíkovi v Miláně, strýci knězi a Janu Luragovi v Praze.⁷¹ O dědicích se v žádných dalších zápisech a zprávách zatím nic neví.

Pražští nositelé jména Lurago byli navzájem spřízněni rozsáhle a složitě, takže údaje o jejich příbuznosti si často odporují. Anselmo byl synovcem Antonína Luraga. František Lurago, podle Tomana snad totožný s Františkem Anselmem Luragem, byl synovcem Karla Luraga.⁷² Francesco Anselmo se uvádí také jako Karlův bratranec.⁷³ František je dokonce označován i jako strýc Karla Luraga.⁷⁴ Přátelské vztahy lze dovodit z matrik svatebních a křestních nebo městských knih, kam se zapisovalo udělené měšťanství. Velmi často se Antonín Lurago účastnil křtů dětí svých přátel a známých i snad podřízených. Funkce křestního kmotra byla tehdy nejen společenskou záležitostí, ale i vážným závazkem pomoci s výchovou dítěte, především pak převzetím rodičovských povinností v případě úmrtí rodičů a blízkých příbuzných děcka. Pouhý svědek takové povinnosti snad neměl. Dlouhodobé přátelství poutalo Antonína Luraga nejen s italskými, ale i s německými rodinami usdlými v Praze. První známý zápis v křestní matrice⁷⁵ je z 15. září 1686 z fary od Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Posledního křtu se zúčastnil 7. října 1726 u sv. Mikuláše. Přítelem byl

Antonín Lurago o generaci mladšímu krajanovi Bartoloměji Scottimu, příbuznému a spolupracovníkovi. Od roku 1718 do roku 1725 byl kmotrem v rodině Scottových při křtu čtyř dětí.⁷⁶ Také čtyři děti Tomáše Haffeneckera byly pokřtěny za Luragovy účasti. Janu Battistovi Alliprandimu pomáhal nést těžký úděl – výchovu pěti dcer – jejichž křtů se zúčastnil. Zřejmě velmi vřelý, až otcovský vztah měl Antonín Lurago k nevlastnímu synovi Kryštofa Dientzenhofera, Janu Jiřímu Aichbauerovi, kterému svědčil při křtu sedmi dětí, přitom z rodiny Dientzenhoferovy nikdo při křtech není uváděn. Antonín Lurago je zaznamenán i při dalších křtech, snad šlo o zdvořilostní akt nebo o patronát zaměstnavatele nad jednotlivými dětmi zaměstnanců a spolupracovníků. Antonín Lurago držel při křtu v lednu 1715 pohrobka Karla Antonína Caminady, který v červenci 1714 zahynul při přestavbě Bredovského domu a za kterého deset let předtím ručil při získání malostranského měšťanství. O stavební činnosti Antonína Luraga u hraběte Bredy nejsou zprávy. Dala by se vyvodit hypotéza, že Karel Caminada zahynul jako stavitel nebo zedník firmy Antonína Luraga při práci na přestavbě Richtrova domu na Malém náměstí čp. 459/I, do roku 1714 patřícího Bredům, později Martinicům, kteří údajně nechali vytvořit dnešní průčelí.⁷⁷

O průčelí se hovoří jako o vrcholně barokním z doby kolem roku 1720 ve slohu staveb Alliprandiho. Na průčelí byly kolem roku 1760 nanесeny rokokové štukatury a roku 1798 postaven portál. Alliprandiho a Luragův palácový sloh skutečně k sobě lze v povšechných rysech přirovnat. Emanuel Poche ale zřejmě při srovnání Richtrova domu s Alliprandiho stavbami má na mysli Thunský palác čp. 180/III pod Pražským hradem, který autorsky připisuje Alliprandimu, třebaže ví, že jej do dnešní podoby přestavoval Antonín Lurago.⁷⁸ Richtrův dům a Thunský palác mají skutečně podobný duktus v ukázněnosti vodorovně členěné fasády, v nepřerušované římse se střešní nástavbou, která proniká střechou (viz i kostel sv. Klimenta), podobně pojaté frontony a vsazení oken.

Mezi přátele Antonína Luraga tedy můžeme počítat rodinu Bartoloměje Scottiho, Jana Jiřího Aichbauera, Jana Battisty Alliprandiho, Tomáše Haffeneckera, Ondřeje Krannera; snad Jana Petra Palliardiho, Jana Battisty Fontany, Jana Michaela Tatticha. Scottiho nazývá ve své závěti⁷⁹ svým věrným přítelem a stanoví ho jejím vykonavatelem.⁸⁰ Cavarocchi⁸¹ uvádí mezi přáteli Luragovými štukatéry G. B. Frisoniho a G. A. Corbelliniho. O nich jsem v našich pramenech nenašla žádnou zprávu. Naopak se nedomnívám, jak bylo v nedávné době publikováno, že by se Antonín Lurago přátelil s Kryštofem Dientzenhoferem.⁸² Při křtech se spolu setkávají v rozmezí sedmi let pouze třikrát, a to u společného přítele Tomáše Haffeneckera. Také přátelství Antonína Luraga s Janem Křtitelem Alliprandim, s nímž nebyl Dientzenhofer v dobrých vztazích,⁸³ podporuje můj názor. Antonín Lurago se setkává s K. Dientzenhoferem ještě několikrát při stavebních komisích nebo při vydávání stavebních posudků,⁸⁴ v podstatě jednou za pět až šest let, takže z těchto styků nelze usuzovat na přátelské vztahy. Jest-

liže vyvozují, že se Antonín Lurago málo stýkal s Kryštofem Dientzenhoferem, s jeho vlastními dětmi se už nestýkal vůbec. S Kiliánem Ignácem Dientzenhoferem stojí dokonce proti sobě jako zástupci stran, svářících se kvůli budově jezuitského gymnázia na Malé Straně. Dne 6. září 1726 stařec Lurago zastupuje malostranský magistrát, zatímco mladý Kilián Ignác se pro zaneprázdněnost nechává zastupovat.⁸⁵

Také na svatbách Antonín Lurago vystupoval jako svědek, byl známým a oblíbeným v celé Praze, figuruje v matričních zápisech všech tří pražských měst.

Naše uměnovědná literatura má tendenci označovat Antonína Luraga za pouhého zednického mistra, v lepším případě za stavitele, v souladu se Stefanovým názorem na rozdíl mezi pojmem architekt a Baumeister (vyslovil ho o Marku Antonínu Canevalovi).⁸⁶ Zdá se však, že v barokní terminologii oba pojmy splývaly, prolínaly se, oběma se označovala stejná funkce, tedy práce invenční i realizační. Navíc v době kolem roku 1686, tedy v letech, která jsou blízká těm, v nichž asi mohl mladý Antonín Lurago vstupovat do zednického a kamenického cechu na Malé Straně, sestával mistrovský kus pro cech z vypracování plánů kostela nebo budovy tak, aby se podle něho dalo stavět a výsledek aby odpovídal dobovým estetickým měřítkům.⁸⁷ Musíme předpokládat, že Antonín Lurago při své práci běžně navrhoval a rýsoval, vždyť se tomuto umění u něho učil Anselmo Lurago. Titul architekt a Baumeister se libovolně zaměňoval, zřejmě proto, že měl přibližně stejný význam. V dobových zápisech, které se týkají Antonína Luraga i dalších stavitelů, najdeme různorodou titulaci. Především je nazýván D., Dns, Dnus, Dominus, kterýžto titul náležel jen majiteli domu a právoplatnému občanu městské obce. V některých zápisech je nazýván C., civis, to značí měšťan; s různě psaným názvem Malé Strany. Jeho profesní titulatura: architectus, architector, paumistr, baumistr, paumayster, murarius.⁸⁸ A konečně titul aedilis templi z pera staroměstských jezuitů a titul stavitel chrámu, což je zřejmě doslovný překlad stejného titulu z latinského originálu, mluví dost přesvědčivě pro to, že Antonín Lurago nebyl pouhým majitelem stavební firmy a vykonavatelem cizích projektů, ale že si své stavby (jistě ne všechny) i navrhoval. A to, že už v mladších letech zastupoval svůj cech jako přísežný starší, svědčí o vážnosti, která byla přikládána jeho dílu. V městské knize Liber actionum et Relationum indicium z rozmezí let 1675–1700⁸⁹ je zapsán celkem šestnákrát, když podával dobrozdání nebo stavební posudky pro malostranský magistrát. Kniha neobsahuje originální zápisy, ty písař přepisoval do knihy a napodoboval přitom duktus podpisů,⁹⁰ před jména schematicky přikreslil pečť. Různí písaři také různě psali jméno. Vyskytuje se tu psaní křestního jména Ant., Antoni, Antonio; příjmení Lorago, Lurag, lurago (sic) Lurago. Kdyby podpisy byly originální, byl by se podepisoval pokaždé stejně. V roce 1698 obhlíželi Antonín Lurago s Martinem Alliem škody v síni městských desek a podepisovali dobrozdání o klenbě.⁹¹ Pro léta 1700–1727 nebyl k dispozici rukopisný materiál; dá se ale předpoklá-

dat, že s přibývajícím věkem, realizacemi staveb a vážností v obci i cechu mu posudků spíš přibývalo. Antonín Lurago se zřejmě v roce 1689 nebo krátce předtím stal přísežným starším stavitelem svého malostranského cechu, protože 22. března 1689 se poprvé podepisuje v nové funkci; bylo mu tehdy 36 roků. Jelikož měšťanství získal v roce 1682 nebo 1683, teprve tehdy se mohl stát členem cechu malostranských zedníků a kameníků. Že se za pouhých šest–sedm roků vypracoval na přísežného staršího, nemůže znamenat nic jiného, než že do Prahy přišel už jako hotový mistr ve stáří 29–30 let a že měl už nějakou práci za sebou. Kryštof Dientzenhofer se stal, pro srovnání, přísežným starším až v roce 1695 ve svých 40 letech, do cechu byl přijat roku 1687.⁹² Antonín Lurago přišel do Prahy již jako poměrně majetný člověk, nebo si dokázal slušně vydělávat, protože si hned v roce 1686 koupil dům. Pokud bychom připustili, že byl členem cechu hned po získání měšťanství, museli bychom předpokládat koupi nějakého jiného domu již tehdy. Podmínkou přijetí do cechu bylo mimo jiné majetnictví domu v příslušném pražském městě. Byl-li dům čp. 370/III, koupený v roce 1686 jeho prvním, musel by být do cechu přijat nejdříve tehdy a pak by se stal přísežným starším už asi tři roky po přijetí do cechu.

Nepočítáme-li přestavbu jeho vlastního domu čp. 370/III na Vaječném trhu, dnes Tržišti (a datum přestavby ani neznáme), je první známou realizací jeho projektu dnes zrušený kostel sv. Prokopa v dnešní Prokopské ulici. Původní kostel, který na tom místě stál, byl ve špatném stavu; byl zbořen a jen jedna zeď zůstala stát. Dne 13. dubna 1689 maltézský převor Jakub Zikmund Kutzborský spolu s kostelním otcem Janem de Clerex položili základní kámen. Aktu se zúčastnil architekt Antonín Lurago. Stavba byla dokončena a znovu vysvěcena 10. listopadu 1693 samotným arcibiskupem Bedřichem z Valdštejna, opět za asistence stavitele chrámu Antonína Luraga. Dnes je zrušený kostel přepatrován a přestavěn na dům čp. 625/III, apsida a rovněž původní portál bočního severního vstupu jsou dosud viditelné na fasádě.⁹³ Ještě před dokončením kostela je doloženo působení Antonína Luraga při pracích na malostranských hradbách. Po smrti Ondřeje de Quadri v roce 1692 dostává jeho místo a s Quadriho původním spolupracovníkem Janem Paneti (Janem Václavem Pánkem) vedou stavbu opevnění až do roku 1704, kdy Pánek umírá a jeho místo přebírá syn Jan Šimon Pánek. Z prvního roku Luragova působení na fortifikačních hradbách se zachovaly dva výkresy opevnění z jeho ruky.⁹⁴ Tato práce zřejmě nebyla příliš honorována, protože od malostranského magistrátu mu na vlastní žádost dne 2. prosince 1692 „za věrné služby byla dána diskrecí 24 rýn.“ Možná, že šlo i o jiné, víceméně čestné práce.⁹⁵ Dalších jedenáct let prameny mlčí. Pouze k roku 1697 byla vyslovena domněnka o možném zástupu Antonína Luraga za zemřelého Silvestra Carloneho na stavbě v Doksanech.⁹⁶ Při přestavbách v novoměstském klášteře hybernů stavěl Antonín Lurago od roku 1704 do roku 1706 ve vý-

chodním křídle do dnešní Hybernské ulice knihovnu, zřejmě podle vlastního projektu. Vyúčtování za část práce a příjem 125 zlatých potvrdil vlastnoručně dne 31. prosince 1706. Platba šla z pokladny hraběte Václava Vojtěcha ze Šternberka, který byl pravděpodobně mecenášem irských františkánů a tuto stavbu financoval.⁹⁷ Pro malostranský kostel sv. Mikuláše upravoval roku 1707 farní dům; v kapli fary pozměňoval okna.⁹⁸ V roce 1707 také dostavěl rohový dům Kolovratský U zlatého stromu čp. 177/III na rohu Sněmovní a Thunovské ulice. Dnešní Míšeňská ulice protíná bývalou zahradu, která byla přenechána k rozparcelování a roku 1707⁹⁹ nebo 1708¹⁰⁰ ulici, tehdy zvanou Novou, vyměřil Tomáš Haffenecker. Předpokládá se, že se na nové výstavbě podíleli malostranští stavitelé, mimo jiné i Antonín Lurago.¹⁰¹ Dnešní britské velvyslanectví, bývalý palác Thunův, čp. 180/III, přestavoval Antonín Lurago poprvé v letech 1710 až 1712,¹⁰² ještě před velkou přestavbou, která dala paláci dnešní podobu. Proti ústí Vítězné ulice, na úpatí Petřína, postavil Antonín Lurago s Janem Šimonem Pánkem Újezdská kasárna. Tato stavba jim byla zadána v souvislosti se stavbou újezdských šancí. Práce na opevnění se dělaly podle vlastních výkresů¹⁰³ a táhly se téměř celou stavitelskou dráhou Antonína Luraga. Podle svědectví Anselma zastával jeho strýc věrně místo pevnostního stavitele po třicet let. Tímto údajem podepřel Anselmo Lurago svou žádost v roce 1737 o místo adjunkta u vrchního pevnostního stavitele Bartoloměje Scottiho, který pro nemoc (krátce před smrtí) již nebyl schopen na dílo dohlížet.¹⁰⁴ Léta 1711 až 1715 pohltila hodně času a sil na stavbě jezuitského kostela sv. Klimenta a na pracích v areálu Klementina s ní souvisejících, jak je podrobněji popsáno v předcházejícím textu. Antonín Lurago přijal v roce 1716 další velkou zakázku na přestavbě Thunského paláce na Malé Straně pod Hradem čp. 180/III. Palác patřil Leslieům, od nich jej získal salcburský arcibiskup Quidobald Thun-Hohenštejn roku 1656 a přestavěl jej. Pozdější majitel Osvald Thun zadal rodinnému architektovi Antonínu Luragovi, který palác už jednou upravoval, jeho velkou přestavbu. Lurago přistavěl k hlavnímu průčelí rizalit o devíti osách se střešní pětiosou nástavbou a boční atikou a upravil celou fasádu. Autorství přisuzuje Poche Alliprandimu na základě podobnosti s palácem Colloredo-Schönborským čp. 365/III na Tržišti.¹⁰⁵ Colloredovský palác má jen tříosou nástavbu, suprafenestry jsou provedeny úplně jinak, než na paláci Thunském. Jiní autoři přiznávají Antonínu Luragovi nejen provedení přestavby čp. 180/III,¹⁰⁶ ale i autorství projektu. Není důvodu popírat, že Antonín Lurago, maje za sebou autorství svatoklimentského kostela, byl schopen přestavbu Thunského paláce skutečně navrhnout.

Tak jako máme zprávy o dobrých vztazích Antonína Luraga s hrabětem Osvaldem Thunem, jsou doloženy jeho vztahy, spolu s dalšími umělci, k hraběnce Lažanské.¹⁰⁷

Starší literatura¹⁰⁸ s jistým váháním označuje Antonína Luraga za autora

stavby Kolovratského paláce čp. 214/III v Nerudově ulici (italské velvyslanectví), stavěného od roku 1716. Jeho autorství novější literatura, na základě archívních nálezů, přisoudila Santinimu. Fasáda paláce je mnohem dynamičtější pojetá, než například u Thunského paláce čp. 180/III. Předpokládám, že Antonín Lurago autorem není, omyl vznikl patrně záměnou s domem Kolovratským čp. 177/III nebo s palácem Thunským čp. 180/III, protože palác čp. 214/III se od roku 1768 dostal do držení Thun–Hohenštejnů. Antonín Lurago spolu s Bartolomějem Scottim palác čp. 214/III pouze dostavovali,¹⁰⁹ zřejmě až po smrti Santiniho v roce 1723. Stejným omylem je přiřčení Luragova autorství domu Kolovratskému na Ovocném trhu čp. 579/I, opět zřejmě záměnou s Kolovratským domem čp. 177/III na Malé Straně.

Další omyly vznikly záměnou Antonína a Anselma Luraga. E. Čermák¹¹⁰ označil Antonína Luraga za stavitele, který po smrti Bartoloměje Scottiho dokončil jeho kostel v Osově. Scotti zemřel roku 1737, devět let předtím u něho pracoval Anselmo Lurago (Antonín Lurago byl již deset let mrtev) a je tedy logické, že kostel dokončil on. Jiný omyl pochází z nepřiliš vzdálené doby,¹¹¹ Antonínu Luragovi je připsána stavba kaple sv. Kříže na druhém hradním nádvoří v Praze. Kaple se stavěla až v letech 1756–1764 a jinými autory je přičítána Anselmu Luragovi¹¹² i Ignáci Palliardimu.¹¹³

Je mým přáním, aby tento příspěvek vyvolal větší zájem o osobnost a dílo nedoceněného a zapomenutého architekta a stavitele z období vrcholného baroka u nás a byl jedním z podkladů k důkladnějšímu bádání o tomto muži. Najdou-li se archívni doklady o větším počtu realizací, bude možné provést i srovnávací analýzu, která za současné znalosti jeho díla není dost dobře možná.

PŘÍLOHA

Časové zařazení známých dat ze života Antonína Luraga

3. ledna 1653	datum narození v Pellio Superior
1682 až 1683	získání občanství na Menším Městě pražském
15. září 1686	držel při křtu syna Benedikta Spinetty u Panny Marie pod řetězem
22. října nebo	koupil dům Venturovský čp. 370 na Tržišti na Malé
24. října 1686	Straně v Praze po Štěpánu Fischerovi
22. března 1689	poprvé podepsán při komisi jako přísežný starší cechu
24. března 1689	podepsán při komisi jako přísežný starší
13. dubna 1689	účasten jako architekt při svěcení základního kamene kostela sv. Prokopa
27. května 1689	podepsán při komisi jako přísežný starší
19. července 1689	podepsán při komisi jako přísežný starší

16. srpna 1689	podepsán při komisi jako přísežný starší
1. října 1689	podepsán jako přísežný starší při komisi
6. července 1691	podepsán při komisi jako přísežný starší
10. srpna 1692	podepsán při komisi jako přísežný starší
2. prosince 1692	dostal diskreci od obce malostranské za věrné platné služby
1692	začal pracovat na malostranské fortifikaci s Janem Pánkem st.
1. září 1693	podepsán jako přísežný starší při komisi
10. listopadu 1693	kostel sv. Prokopa vysvěcen za přítomnosti stavitele kostela Ant. Luraga
7. října 1694	podepsán při komisi jako přísežný starší
2. června 1695	kmotrem při křtu syna Martina Allia u sv. Martina
24. července 1695	kmotrem dcery Vavřince Pfeifera u sv. Mikuláše
9. srpna 1695	podepsán při komisi jako přísežný starší
21. ledna 1696	podepsán při komisi jako přísežný starší
22. ledna 1697	zemřel Silvestr Carlone, v závěti psal, že Antonín Lurago slíbil dohlédnout na jeho stavby v Praze i venku
13. srpna 1697	podepsán při komisi jako přísežný starší
14. července 1698	dobrozdání o klenbě v síni zemských desek
6. listopadu 1698	svědkem křtu dcery Jana Křtitele Fontany u sv. Mikuláše
18. ledna 1699	svědkem při křtu syna Jana Petra Palliardiho
4. února 1699	kmotrem syna Filipa Spannbruckera u sv. Tomáše
1. dubna 1700	podepsán při komisi jako přísežný starší
10. května 1700	podepsán při komisi jako přísežný starší
18. května 1700	podepsán při komisi jako přísežný starší
3. června 1700	při svatbě Jana Petra Demassiho jako svědek Jan Lurago (= Jan Ant. L. ?)
24. června 1702	svědek při křtu dcery Jana Křtitele Fontany u sv. Mikuláše
3. ledna 1703	kmotrem dítěte Petra de la Torre v Týně
6. prosince 1704	svědkem při křtu dcery Jana Ignáce Pešiny z Čechorodu u sv. Mikuláše
16. prosince 1704	<u>rukojmím</u> při získání měšťanství Antonína Caminady stavěl v klášteře u Hybernů
27. ledna 1705	kmotrem synovi Jana Michaela Tatticha u sv. Mikuláše
28. ledna 1706	svědkem při křtu dcery Jana Batt. Alliprandiho, inženýra
31. prosince 1706	potvrzuje příjem 125 zl. za práce na knihovně v klášteře u Hybernů

14. listopadu 1707 svědkem při křtu syna Jana Petra Palliardiho u sv. Mikuláše
- 1707 pozměnění oken v kapli farního domu u sv. Mikuláše
- 1707 dokončuje Kolovratský dům u Zlatého stromu čp. 177
- 1707–1708 předpokládaná účast na výstavbě domů v Míšeňské ulici
7. února 1708 svědkem při křtu dcery Jana Battisty Alliprandiho u sv. Mikuláše
20. srpna 1709 svědkem při křtu syna Jana Jiřího Aichbauera u sv. Mikuláše
14. ledna 1710 rukojmím při udělení měšťanství Janu Michaelovi
9. července 1710 při křtu dcery Jana Battisty Alliprandiho u sv. Mikuláše
29. října. 1710 svědkem křtu syna Jana Jiřího Aichbauera u sv. Mikuláše
16. ledna 1711 svědkem křtu syna Tomáše Haffeneckera
8. února 1711 svědkem svatby Pavla Frant. Dobchovského u sv. Havla
- 1711 zahájena práce na kostele sv. Klimenta, autor i realizátor Antonín Lurago
- 1710–1712 přestavba Thunského paláce čp. 180 podle vlastních plánů
15. března 1712 kmotrem při křtu syna Jeronýma Fiombertiho u Panny Marie před Týnem
9. září 1712 svědkem při křtu dcery Jana Battisty Alliprandiho u sv. Mikuláše
14. listopadu 1712 při křtu dcery Jana Jiřího Aichbauera u sv. Mikuláše
6. prosince 1712 svědkem při křtu u sv. Mikuláše
- 1712 s Janem Pánkem ml. staví kasárna na Újezdě
17. září 1714 kmotrem při křtu syna Jana Jiřího Aichbauera u sv. Mikuláše
- 1714 připouštím možnost přestavby Richtrova domu čp. 459 na Malém náměstí; stavba věží u kostela sv. Salvátora
- 1714–1715 stavba portiku před Vlašskou kaplí, úpravy Vlašské kaple, sakristie, stavba křídla k Hodinářské věži a křídla do Karlovy ulice
4. ledna 1715 kmotrem pohrobka po Karlu Antonínu Caminadovi, který zahynul na stavbě u hraběte z Bredau, pohřben 27. července 1714
7. května 1715 svědkem při svatbě u sv. Mikuláše

9. září 1715	vysvěcen kostel sv. Klimenta
29. října 1715	svědkem při křtu dcery Tomáše Haffeneckera u sv. Mikuláše
1716–1726	přestavoval palác Kolovratský čp. 214 (podle plánů Santiniho?)
14. listopadu 1716	dobrozdání na stav obranného ochozu v Jelením příkopu na Hradě
1716–1727	přestavba paláce Osvalda Thuna čp. 180
24. června 1717	svědkem při křtu dcery Jana Battisty Alliprandiho u sv. Mikuláše
25. dubna 1718	svědkem při křtu dcery Jana Michaela Tatticha u sv. Mikuláše
25. června 1718	křest syna Tomáše Haffeneckera
6. července 1718	svědkem při křtu dcery Bartoloměje Scottiho u sv. Mikuláše
5. prosince 1719	svědkem křtu syna Jana Jiřího Aichbauera u sv. Mikuláše
1719–1726	připouští se možnost dostavby Klementina
1721	podepsal posudek na pilíře zvonice u sv. Mikuláše
24. dubna 1721	kmotrem při křtu syna Jana Jiřího Aichbauera
17. března 1722	kmotrem syna Bartoloměje Scottiho u sv. Tomáše
30. ledna 1724	svědkem při křtu dcery Bartoloměje Scottiho
20. září 1724	kmotrem syna Jakuba Svojanského u sv. Mikuláše
27. listopadu 1724	svědkem při křtu dcery Ondřeje Krannera u sv. Mikuláše
1724	představeným vlášského špitálu; rektorem vlášského sirotčince
29. listopadu 1725	svědkem při křtu syna Bartoloměje Scottiho u sv. Mikuláše
5. prosince 1725	svědkem při křtu dcery Jana Jiřího Aichbauera u sv. Mikuláše
6. září 1726	ve sporu malostranských jezuitů a obcí o gymnasium zastupuje obec
7. října 1726	kmotrem syna Ondřeje Krannera při křtu
21. května 1727	v závěti určuje vykonavatelem Bartoloměje Scottiho, univerzálním dědicem vlášský sirotčinec, odkazy bratrům Josefu Tomášovi a Ludvíkovi v Miláně, knězi Maria Antoniovi a Janu Luragovi v Praze
9. června 1727	umírá na souchotiny zaopatřen všemi svátostmi, pohřben do krypty ke sv. Václavu na Malostranském náměstí.

POZNÁMKY

- 1 Preiss, P.: *Italští umělci v Praze*, Praha 1986, s. 85, uvádí 18. duben 1554; Vilímková, M.: *Stavitele paláců a chrámů. Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové*, Praha 1986, s. 28, uvádí rok 1555; Medek, V.: *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha 1982, s. 177, uvádí 12. duben 1556; Syrový, B.: *Architektura, svědectví dob*, s. 298, uvádí rok 1556.
- 2 Kaše, J.: *Výsledky restaurátorských prací v kostele sv. Klimenta v Praze*, Praha 1983, nestr.; Podlaha, A.: *Dějiny kolejí jezuitských v Čechách a na Moravě od r. 1654 až do jejich zrušení*, Praha, 1914, s. 45, uvádí rok 1711.
- 3 Kaše, J.: o. c., 1983, nestr.
- 4 Richter, V.: *Plány jezuitských staveb v Olomouci*, in: *Cestami umění*, Praha 1949, s. 154; Naňková-Mixová, V.: *Archivní příspěvky k dějinám stavby a výzdoby kostela sv. Klimenta v Praze 1*, in: *Umění VII*, 1959, s. 68, nesprávně čte jméno jako Steffsl, opakuje Šperling, I.: *Restaurátorské fresky Jana Hiebla v kostele sv. Klimenta v Klementinu v Praze*, in: *Památky a příroda* 8, 1986, s. 449–457.
- 5 Např. Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 201.
- 6 Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 201; Kaše, J.: o. c., 1983, nestr.; Podlaha, A.: o. c., 1914, s. 46.
- 7 Naňková-Mixová, V.: o. c., 1959, s. 68.
- 8 Kaše, J.: o. c., 1983, nestr.
- 9 Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 234, pozn. 10 k uvedenému datu klade kopání základů; Podlaha, A.: o. c., 1914, s. 45, uvádí datum 25. 8. 1712, ale jde zřejmě o tiskovou chybu, jak je z dalšího textu zřejmé.
- 10 Podlaha, A.: o. c., 1914, s. 45.
- 11 Podlaha, A.: o. c., 1914, s. 46; Malá čs. encyklopedie V, Praha 1987, s. 487, 488.
- 12 Richter, V.: o. c., 1949, s. 154.
- 13 Listina z makovice sanktusové věžičky kostela sv. Klimenta z r. 1713, lící strana.
- 14 Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 201.
- 15 Podlaha, A.: o. c., 1914, s. 46; Wirth, Z.: *František Maxmilián Kaňka, náčrt k monografii barokního architekta*, in: *Cestami umění, sborník prací k počtě 60. narozenin Antonína Matějčka*, Praha 1949, s. 171; Novotný, A.: *Praha v květu baroka 1700–1718*, Praha 1949, s. 241, uvádí datum konsekrace 19. 9. 1717.
- 16 Wirth, Z.: o. c., 1949, s. 164, uvádí nesprávně „... blok ... členěný vysokým řádem pilastrů...“
- 17 Wirth, Z.: o. c., 1949, s. 166,, pozn. 14.
- 18 Také v kostele sv. Voršily v Praze je stejná skladba kamenných podlahových prvků. Snad je to důkazem, že i tuto podlahu vytvořil Domenico Antonio Rapa, který je dokladován na kamenických pracích v kostele sv. Klimenta, např. Naňková-Mixová, V.: o. c., 1959, s. 68.
- 19 Přidrží se psaní jména Dientzenhofer, nikoliv Dienzenhofer, jak bylo donedávna uváděno. Důvody tohoto psaní osvětlila Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 8, 9. Psaní s „t“ lze nalézt např. v *Liber actionum et Relationum indicialium*, AMP, rkp. 256 (zde psaní Dintzenhoffer), dále v matričních knihách kostelů měst pražských (jejich zápisy publikoval Podlaha, A.: *Materiál k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách*, PA XXVII 1915, PA X–XVIII 1916, PA XXIX 1917, PA XXXI 1919, PA XXXII 1920–21, PA XXXIII 1923, PA XXXIV 1924–25, PA XXXV 1926–27).
- 20 Kaše, J.: o. c., 1983, nestr; *Chrám sv. Klimenta v Praze*, in: *Gréckokatolícky kalendár*, Bratislava 1984, s. 101–111, tento článek je téměř doslovný opis Přibilová, J.: *Zaměření stávajícího stavu interiéru a stavebně historická zpráva: Kostel sv. Klimenta v Praze 1 v areálu Klementina*, VD Štuko, Praha 1979, doplněný o údaje o řeckokatolické církvi; Preiss, P.: o. c., 1986, s. 340; Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 201–203, 210.

- 21 Herain, J.: Železný kříž, in: ČSPS, Praha 1907, roč. XV, s. 60 uvádí, že kříž sanktusové věžičky byl opraven roku 1892.
- 22 Přibilová, J.: o. c., 1979, uvádí čtení Petrus Töpl. Toto čtení rozhodně doporučila A. Fialová z Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV. Stejně čtení přebírá článek Chrám sv. Klimenta... 1984, zde se dokonce uvádí čtení Topl (s. 109). Ke znění Zöpl se přiklání zejména proto, že tak čte pokrývačovo jméno i Naňková–Mixová, V.: o. c., 1959, s. 68, která uvádí: „... 4. července byla uzavřena smlouva s pokrývačem Petrem Zöplem...“
- 23 Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 234, pozn. 9, uvádí k tomuto tvrzení: Franz, H. G.: Bauten und Baumeister, 1972, s. 86, T 150; Wirth, Z.: o. c., 1949, s. 161.
- 24 Wagner, V.: Barok v Čechách, Praha 1940, s. 17, uvádí Bohdaneč a Žerčice s autorstvím Kaňky; Umělecké památky Čech, III, Praha 1980, s. 448, Středokluky, autor Kaňka; dtto IV, Praha 1982, s. 418, Žerčice, autor Kaňka, ale o vlivu kostela sv. Klimenta se nemluví; Podlaha, A.: Plány a kresby chované v kanceláři správy hradu pražského, in: PA XXXIII 1923, s. 293, uvádí pro Bohdaneč plán kostela, podepsaný Thomas Haffenecker fecit; Umělecké památky Čech I, Praha 1977, s. 71, opakují u kostela v Bohdanči autorství Haffeneckerovo; Wirth, Z.: o. c., 1949 v souvislosti s Kaňkou o Bohdanči nemluví.
- 25 Blažíček, O. J.: Umění baroku v Čechách, s. 87.
- 26 Mádl, K. B.: M. A. Canevale, PA XXXIII 1923, s. 109.
- 27 Stefan, O.: Pražské kostely, Praha 1936, s. 114–116.
- 28 Naňková, V.: Na okraj dvou článků o barokní architektuře v Čechách, o člancích A. Jirky: Mathey – Santini, Mathey, in: Umění XXVIII, 1980, s. 127, říká, že kostel opakuje věrnou dispozici návrhu jezuitské kaple pro Starou Boleslav z roku 1672, patrně od Orsiho; Wirth, Z.: o. c., 1949, s. 164 tvrdí mylně, že kostel sv. Klimenta předcházal kostelu svatovoršílskému.
- 29 Naňková, V.: o. c., 1980, s. 127 a pozn. 84.
- 30 Vilímková, M.: pasport SÚRPMO (cituje in: o. c., 1986), předpokládá Dientzenhoferovo autorství; Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 201–203, 210, ostatně spravedlivě snáší v slohové analýze doklady pro – i protidientzenhoferovské; Vilímková, M.: Marginálie k architektonické tvorbě 1. poloviny 18. století, in: Umění XXIX, 1981, s. 434, zde citovaný Franz, H. G.: Bauten und Baumeister, 1972, s. 88; Naňková, V.: Heinrich Gerhard Franz, Dientzenhofer und Hausstätter, München – Zürich 1985, in: Umění XXXIV 1986, s. 467. Franz dle Naňkové také zde uvažuje o autorství Kryštofa Dientzenhofera.
- 31 Jíra, J.: Plány našich jezuitských kolejí a kostelů v Bibliothèque Nationale v Paříži, in: PA XXXIX 1924–25, s. 246–247; Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 201, akceptuje jen plán z roku 1710; Richter, V.: Heinrich Gerhard Franz, Bauten und Baumeister der Barokzeit in Böhmen, Leipzig 1962, in: Umění XII, 1964, s. 319. Richter v recenzi zpochybňuje autorství Bayera, o kterém uvažuje Franz (myslí se tím realizovaný návrh, Franz zřejmě nepochyboval o Bayerovu autorství plánu z roku 1710); Naňková, V.: Architekt a stavitel Pavel Ignác Bayer – představy v literatuře a skutečnost, in: Umění XXII, 1974, s. 235, akceptuje jen plán z roku 1710. V článku hovoří o Franzovi, který Bayerovi přičítá autorství sv. Klimenta; Stefan, O.: o. c., 1936, s. 116, připouští možnost původního Bayerova návrhu; Horyna, M. – Lancinger, L.: K otázce radikálních motivů v tvorbě Pavla Ignáce Bayera, in: Umění XXXIII 1985, s. 548, akceptují Bayerovo autorství plánu z roku 1710.
- 32 Např. Ruth, I.: Kronika královské Prahy II, Praha 1904; Herain, J.: o. c., 1907, s. 60 „... vystaven... nejspíše od stavitele Kaňky“; Wirth, Z.: Umělecké poklady Čech II, Praha 1915 a též: Plány jezuitských kolejí a kostelů, in: ČSPS, Praha 1913, s. 36–37: sám Wirth před rokem 1919 o Kaňkovi jako autorovi kostela sv. Klimenta nemluví.
- 33 Wirth, Z.: o. c., 1949, s. 170, pozn. 17.
- 34 Dvořáková, V.: Zdeněk Wirth a potřeba dějin výtvarného umění, Praha 1979, s. 10. In: Umění XXVII.

- 35 Cestami umění, sborník prací k počtě 60. narozenin Antonína Matějčka, Praha 1949, s. 161–175.
- 36 Např. Wirth, Z.: Klementinum, in: Styl XV (X) 1929–30, s. 65.
- 37 Jíra, J.: o. c., 1924–25, s. 246–247.
- 38 Mádl, K. B.: o. c., 1923, s. 109 uveřejnil, že práce na kostele sv. Voršily byly podle pamětní knihy zahájeny v říjnu 1698 demolicí, v dubnu 1699 byl poprvé položen základní kámen, 1704 se světily tři postranní oltáře, 1706 začaly práce na hlavním oltáři, 1707 Steinfels dokončil malby na klenbě. V roce 1711, kdy se začal kostel sv. Klimenta stavět, byl tedy svatovoršílský kostel již dávno v plném provozu.
- 39 Wirth, Z.: o. c., 1949, s. 171. Pod nadpisem Práce zjištěné (Kaňkovi, aut. pozn. J. P.) uvádí Wirth na prvním místě návrh a stavbu kostela sv. Klimenta s rozdělením na etapy výstavby. Mezi spolupracovníky Kaňkovými na výzdobě kostela je uváděn i V. Kramolín (1733–1799) a Ignác Platzer st. (1717–1787).
- 40 Wirth cituje tyto autory: Podlaha, A.: Dějiny kolejí... 1914, s. 15–51. Podlaha zde o Kaňkovi vůbec nemluví; Wirth, Z.: Plány jes. kolejí... 1913, ČSPS XXI, s. 36–37. Sám zde o Kaňkovi vůbec nemluví; Jíra, J.: Plány našich jes. kostelů... PA XXXIV, 1924–25, s. 246–247, tab. XXXIX. V textu Jíra o Kaňkovi nemluví, na tab. XXXIX je reprodukce plánu kostela z roku 1710; Stefan, O.: Pražské kostely, 1936, s. 142, tab. 75, 76. V poznámce k vyobrazení je napsáno: Architekt F. M. Kaňka. Na s. 117 píše o návrhu kostela: „Petrně dílo F. M. Kaňky.“ Stefan mohl být ovlivněn časnější prací právě Z. Wirtha; Wirth, Z.: Umělecké poklady Čech II, 1914, tab. 197. O Kaňkovi se zmiňuje pouze jako o autorovi portiku a podotýká: „... autorství není archivně doloženo“; Herain, J.: ČSPS XV, 1907, s. 60, se zmiňuje o železném kříži na střeše kostela sv. Klimenta a podotýká: „... kostel vystavěn... nejspíš od stavitele Fr. Max. Kaňky...“; Štech, V. V.: Sochaři pražského baroku, 1935, s. 17–19, se o Kaňkovi nezmiňuje.
- 41 Podlaha, A.: PA XXVII, 1915, s. 227. Jenže ten v článku Zprávy o chrámu sv. Salvátora v Klementinu v Praze z druhé poloviny XVIII. století uvádí pouze k roku 1714 vystavění věží „Turres s. Salvatoris hoc anno aedificatae“, opět bez jakékoliv zmínky o Kaňkovi. Sám Wirth o portiku mezi Vlašskou kaplí a kostelem sv. Klimenta mluví už v Uměleckých pokladech Čech, s. 41, takto: „... Kaňka... přístavbou vikýřovitého štítu a otevření předsíně s attikou... kolem roku 1715...“ To, čemu Wirth i jiní říkají vikýřový štítek nebo vikýř, je ve skutečnosti čtyřboká věžička, nikoliv vikýř. Prostupuje celým obvodem střechou Vlašské kaple, má ozdobně pojednané průčelí nad vchodem (nikoliv štít) a atiku. Tuto věžičku datuje v poslední době Kořán, I.: Prostorotvorné iluze Anselma Luraga, in: Umění XXI, 1973, s. 54–55 až k roku 1750 a jako autora uvádí Anselma Luraga, synovce Antonína Luraga.
- 42 Wirth, Z.: O. c. 1949, s. 172 „1721–1726 činnost Kaňkova na vybudování Klementina nákladem starom. jesuit. koleje. Postup práce: Navázání na raně barokní stavbu (1653–1680) od kostela sv. Klimenta a od nároží Platnéřské ulice. 1721 vystavěna školní budova s akademickými posluchárnami a spojena s kolejí pilířovou chodbou; 1722 zahájena stavba knihovny a kaple pod ní; 1723 dokončena věž s hvězdárnou; 1724 ukončena úprava Zrcadlové kaple; 1726 zřízen portál s vestibulem do Mariánského náměstí, výzdoba knihovny, Zrcadlové kaple (spolupracovník J. Hiebel) a pokojů v patře příčného křídla mezi I. a II. dvorem.“ Stejně východní křídlo umísťuje Wirth v jiné, časnější práci před rok 1710 a zařazuje ho slohově úplně jinam: Wirth, Z.: Klementinum, in: Styl XV (X), 1929–30, s. 59–71. Na s. 64, v oddíle, popisujícím stavební období před rokem 1710, píše: „Na samém konci rané barokní periody objevuje se – pokud možno souditi ze zachovalých stop – na stavbě Klementina místo, jenž v odporu k eklektickým formám severoitalským užívá tvarů ukazujících k tradici římské. Možno tu mysliti na příklad, dávaný kostelem křížovníků,

- v téže době proti Klementinu budovaným a na jeho architekta J. B. Mathey. Římské umění ozývá se tu v průčelním rizalitu s vykrajovanými nárožními do nám. Mariánského a v rozlehlém sále v patře konventního křídla do ul. Seminářské.“
- 43 Wirth, Z.: o. c., 1949, s. 166; před ním Stefan, O.: o. c., 1936, s. 117.
 - 44 Příbilová, J.: Veduta Klementina na fresce v kostele sv. Klimenta v areálu Klementina na Starém Městě pražském. In: Památky a příroda 2, 1991, s. 87 až 90.
 - 45 Novotný, A.: o. c., 1949, s. 280–291.
 - 46 Lící strana dokumentu z roku 1713 z makovice sanktusové věžičky sv. Klimenta.
 - 47 Medek, V.: o. c., 1982, s. 220.
 - 48 Kotrba, V.: o. c., 1973, s. 166; zde fotokopie zápisu, kde je vlastnoruční podpis a pečeť Antonína Luraga a Kryštofa Dientzenhofera.
 - 49 Jíra, J.: Karel Lurago, in: Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1920–21, Praha 1922, s. 39, pozn. 1, s. 35.
 - 50 Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 114.
 - 51 Merhout, C.: Bývalý kostel sv. Prokopa na Malé Straně v Praze, in: ČSPS LX, 1952, s. 154.
 - 52 Podlaha, A.: o. c., 1914, s. 46; Naňková–Mixová, V.: o. c., 1959, s. 68–69; Preiss, P.: o. c., 1986, s. 375.
 - 53 Naňková–Mixová, V.: o. c., 1959, s. 68.
 - 54 Jíra, J.: o. c., 1924–25, tab. XXXIX, fotografie jsou uvedeny v této práci.
 - 55 Podlaha, A.: o. c., 1914, s. 46.
 - 56 Preiss, P.: o. c., 1986, s. 375.
 - 57 Naňková, V.: Gli stuccatori dal barocco al rococo, redig. E. Arslanem, in: Umění XIV, 1966, s. 168.
 - 58 Toman, P.: Nový slovník československých výtvarných umělců, II. díl, Praha 1950, s. 51.
 - 59 Kořán, I.: o. c., 1973, s. 54–55.
 - 60 Podlaha, A.: o. c., 1914, s. 46, uvádí, že věže byly o šest loket (tj. o $6 \times 0,5914 = 3,55$ m) zvýšeny a pokryty plechovou střechou.
 - 61 Wirth, Z.: o. c., 1949, s. 169.
 - 62 Tamtéž, s. 172.
 - 63 Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 203.
 - 64 Baum, A.: Příspěvky ku životopisu některých druhdy v Praze činných stavitelů, kameníků a štukatérů v království českém, in: Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém, roč. XVI, Praha 1881, s. 67–69.
 - 65 Naňková, V.: o. c., 1966, s. 166, uvádí Cavarocchiho pramen: Baptis Liber Parochiae Pili Superioris, pag. 47.
 - 66 Encyklopedie českého výtvarného umění, Praha 1975, s. 274–275, hesla o rodině Luragů zpracovala V. Naňková.
 - 67 Naňková, V.: o. c., 1966, s. 168, údaj uvádí Cavarocchi.
 - 68 Vojtíšek, V.: K stavbě hradeb pražských v 2. polovině století 17., in: PA XXVII, 1916, s. 91–92, pozn. 1; Ottův slovník naučný XVI, Praha 1900, s. 468; Toman, P.: o. c., 1950, s. 51.
 - 69 Hlavsá, V.–Vančura, J.: Malá Strana, Praha 1983, s. 260.
 - 70 Podlaha, A.: o. c., Materiál, PA XXVII 1915, s. 174, „Lurago Jan Ant., architekt, záznam v matrice f. sv. Mikuláše v Praze – III.: 1927 Junio 9, obiit propria domo ex phtisi omnibus sal. sacr. munitus Dominus Joannes Antonius Lurago, civis et architectus M. U. P., ann 60, ad S. Wenceslaum sepult. in cripta.
 - 71 Vojtíšek, V.: o. c., 1916, s. 91–92 cituje knihu testamentů malostranských č. 5. fol. E 1; Toman, P.: o. c., 1950, s. 51.
 - 72 Toman, P.: o. c., 1950, s. 51, 52.
 - 73 Encyklopedie, 1975, s. 275.

- 74 Ottův slovník naučný, 1900, s. 469.
- 75 Všechny neoznačené citace o společenských stycích pocházejí z Podlaha, A.: o. c., 1915–1927.
- 76 Naňková, V.: o. c., 1966, s. 168; Cavarocchi se mýlí, když tvrdí, že Scotti byl při křtu několika dětí Antonína Luraga (nebo jde o mylný překlad italského originálu?).
- 77 Poche, E.: Prahou krok za krokem, Praha 1985, s. 188–189.
- 78 Poche, E.: o. c., 1985, s. 129.
- 79 Toman, P.: o. c., 1950, s. 51.
- 80 Naňková, V.: o. c., 1966, s. 168, Cavarocchi.
- 81 Viz pozn. 80.
- 82 Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 108, 112.
- 83 Tamtéž, s. 112.
- 84 O. c. Liber actionum, fol. 103 až 148; Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 48, 69, 70; Kotrba, V.: o. c., 1973, s. 166.
- 85 Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 134.
- 86 Stefan, O.: Příspěvky k dějinám české barokní architektury, in: PA XXXV, 1926–27, s. 82; Toman, P.: Nový slovník československých výtvarných umělců, I. díl, Praha 1947, s. 158, cituje Stefana, který říká totéž o Kryštofu Dientzenhoferovi.
- 87 Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 54.
- 88 Podlaha, A.: Materiálie, PA XXVII, 1915, s. 181. Na podepření svého tvrzení uvádím údaje z dvou zápisů z matricy u sv. Mikuláše, oba se týkají křtu dětí Bartoloměje Scottiho: v roce 1718 jsou Scotti i Lurago nazváni civis et architektor, roku 1725 je oba písař tituluje měšťan a baumistr.
- 89 O. c. Liber actionum, fol. 103, 104, 105, 106, 107, 108, 112, 113, 114, 123, 125, 128, 134, 136, 137, 146, 147, 148. O existenci rukopisu in: Vilímková, M.: o. c., 1986.
- 90 Dle vysvětlení dr. J. Hloha z AMP.
- 91 Naňková, V.: o. c., 1966, s. 168, pramen SMS 21 4/3, sv. 6; Naňková, V.: o. c., 1976, s. 140, pozn. 28.
- 92 Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 66.
- 93 Merhout, C.: o. c., 1952, s. 154, 160, tituly architekt, stavitel chrámu jsou uvedeny zde; Podlaha, A.: Posvátná místa na Novém Městě a na Vyšehradě, s. 344, potvrzuje údaj C. Merhouta, nejmenuje však stavitele; Toman, P.: o. c., 1950, s. 51; Naňková, V.: o. c., 1966, s. 168; Encyklopedie, 1975, s. 275; Poche, E.: o. c., 1985, s. 275, nazývá Ant. Luraga stavitelem. Rozlišuje dva Luragy: Jana Antonína a Antonína Giovanniho, ačkoliv jde o jednoho člověka; Hlavsa, V. – Vančura, J.: o. c., 1983, s. 245, 108, dodávají, že kostel byl stavěn nákladem maltézského velkopřevora Ferdinanda Ludvíka Libštejnského z Kolovrat a zachovala se z něj v kryptě románská zeď; Hlavsa, V.: Praha, plán kulturních památek, Praha 1960, s. 68; Nemovitě kulturní památky hlavního města Prahy, operativní příruční seznam Praha 1976, s. 180.
- 94 Vojtíšek, V.: o. c., 1916, s. 58–64; 91–92 cituje knížku počtu Raitung der Pragerischen Kleinseitner fortification pro anno 1692, AMP, č. inv. 7835, kde se vysvětluje, co bylo vykonáno v roce 1692 od stavitelů Jana Panetia a Ondřeje de Quadri a po jeho smrti od Antonína Luraga. Knižka má pět plánů, z toho N° 4 a 5 s názvem Abriss der Pragerischen Kleinseitner fortification über die ausgeführte erden den Antoni Lurago betreffend. Pod uvedeným inventárním číslem je dnes vedena jiná kniha a Reitung... nebyla v archivu nalezena; Encyklopedie, 1975, s. 275; Toman, P.: o. c., 1950, s. 51; Naňková, V.: o. c., 1966, s. 168.
- 95 Vojtíšek, V.: o. c., 1916, s. 58–64; 91–92, cituje AMP, rkp. 1496, fol. 6.
- 96 Naňková, V.: Drobná zjištění k českému baroknímu umění, in: Umění XXII, 1969, s. 613.

- 97 Birnbaumová, A.: Příspěvky k dějinám umění XVII. stol. z archivu Sternberského – Manderscheidského, PA XXXIV, 1924–25, s. 496–497, otiskuje německý text kvitance; Naňková, V.: o. c., 1966, s. 168; Encyklopedie, 1975, s. 275; Toman, P.: o. c., 1950, s. 51.
- 98 Vojtíšek, V.: o. c., 1916, s. 91–92 uvádí pramen AMP, rkp. 1511, fol. 212.
- 99 Hlavsa, V. – Vančura, J.: o. c., 1983, s. 234.
- 100 Vilímková, M.: o. c., 1986, s. 69–97.
- 101 Tamtéž.
- 102 Hlavsa, V. – Vančura, J.: o. c., 1983, s. 96.
- 103 Viz pozn. 94.
- 104 Naňková, V.: Nová zjištění k baroknímu umění v Čechách, in: Umění XIX, 1971, s. 84 o stavbě újezdských kasáren; dále Poche, E.: o. c., 1985, s. 261, o. c. Encyklopedie, 1975, s. 275.
- 105 Autorství Colloredovského paláce je diskutabilní; uvádí se Santini i Alliprandi; např. Poche, E.- Preiss, P.: Pražské paláce, Praha 1977, s. 44, začátek stavby se klade k roku 1716, názor: Alliprandi je autorem obou paláců; Poche, E.: o. c., 1985, s. 117 a 281, názor: Thunský palác čp. 180 navrhl Alliprandi, stavba A. Lurago; Colloredovský palác čp. 365 – autorství se mění ve prospěch Santiniho; Hlavsa, V.- Vančura, J.: o. c., 1983, s. 96, 208; názor: Antonín Lurago je autorem Thunského paláce čp. 180, Colloredovský palác čp. 365 přisuzují na str. 113 nejspíše Santinimu, s. 260 nejspíš Alliprandimu; Preiss, P.: o. c., 1986, s. 110, u Thunského paláce čp. 180 uvádí stavitele Ant. Luraga, autora neuvádí, pochybuje o Alliprandim. Palác Colloredovský čp. 365: spíš straní Santinimu než Alliprandimu.
- 106 Hlavsa, V. – Vančura, J.: o. c., 1983, s. 208; Hlavsa, V.: o. c., 1960, s. 69; Naňková, V.: o. c., 1966, s. 168, nepřesvědčivě, cituje i A. Durasovou: o. c. Nemovité kulturní památky, 1976, s. 137, autor Antonín Lurago, připouští se i Alliprandi.
- 107 Naňková, V.: Barokní architektura v západních Čechách, in: Umění XXVIII, 1980, s. 27.
- 108 O. c. Ottův slovník naučný, 1900, s. 469; Toman, P.: o. c., 1950, s. 51; Novotný, A.: o. c., 1949, s. 221.
- 109 Hlavsa, V. – Vančura, J.: o. c., 1983, s. 198; Hlavsa, V.: o. c., 1960, s. 66; Poche, E.: o. c., 1985, s. 71; o. c. Nemovité kulturní památky, 1976, s. 141; Preiss, P.: o. c., 1986, s. 320, jediný z citovaných autorů uvádí, že stavbu prováděli Antonín Lurago a Bartoloměj Scotti.
- 110 Čermák, E.: Historické náčrty z okolí Hostomic na Berounsku, in: PA X, 1874–77, s. 112.
- 111 Hlavsa, V.: o. c., 1960, s. 77.
- 112 Poche, E.: o. c., 1985, s. 79.
- 113 Vančura, J.: Hradčany, Pražský hrad, Praha 1976, s. 268.

LISTINNÝ MATERIÁL

- Lící a rubová strana dokumentu Soc. Jesu, rok 1713, nalezeného v makovici sanktusové věžičky kostela sv. Klimenta v Praze;
- Tři listiny z roku 1891, nalezené tamtéž;
- Protokol o nálezu z roku 1978.

PLÁNY

- Plán kostela sv. Klimenta z roku 1710 a 1711. Fotokopie obou plánů získány Státní knihovnou v Praze z Bibliothèque Nationale v Paříži, kde jsou oba plány archivovány.

Přefotografování do stejného měřítka provedla Státní knihovna pro účel tohoto publikování. Plán z roku 1711 je v ČSFR publikován poprvé. Fotografie plánu z roku 1710 byla překreslena, protože původní, dodaná z Paříže, nebyla vhodná k reprodukci.

- Plán stávajícího stavu kostela nakreslila autorka podle vlastního zaměření, prováděného v družstvu Štuko roku 1979 v měřítku 1:50, s použitím výkresů 1:200, patřících do pasportu kostela sv. Klimenta, vypracovaného v SÚRPMO roku 1970.